

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Економіко-правовий факультет

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

«Процесуальні строки у цивільному процесуальному праві»

«Procedural Terms in Civil Proceeding»

Виконав: здобувач очної (денної) форми навчання

спеціальності 081 Право

Освітня програма «Право»

Шухтін Микита Вадимович

Керівник: д.ю.н., проф. Токарчук Л. М. _____

Рецензент: к.ю.н., доц. Клейменова С. М.

Рекомендовано до захисту:
протокол засідання кафедри
№ ____ від _____.____. 2025 р.

В. о. завідувача кафедри

(підпис) Віктор МАСІН
(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № 6:
протокол № ____ від _____.____.2025 р.
Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою / шкалою ECTS / бали)
Голова ЕК

(підпис) Олена МИКОЛЕНКО
(прізвище, ім'я)

Одеса 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
 РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ	8
1.1. Поняття, правова природа та значення процесуальних строків	8
1.2. Класифікація процесуальних строків у цивільному судочинстві (законні, судові, імперативні, диспозитивні)	19
Висновки до Розділу 1.....	27
 РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК ОБЧИСЛЕННЯ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ	31
2.1. Загальні правила обчислення процесуальних строків: початок, перебіг та закінчення строку	31
2.2. Поняття поважних причин пропуску процесуальних строків у судовій практиці	38
Висновки до Розділу 2.....	46
 РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ...48	48
3.1. Аналіз актуальної судової практики Верховного Суду щодо застосування процесуальних строків	48
3.2. Пропозиції щодо оптимізації інституту процесуальних строків в ЦПК України.....	57
Висновки до Розділу 3.....	63
 ВИСНОВКИ.....	65
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження “Процесуальні строки у цивільному праві” пояснюється наступними чинниками.

Ефективність здійснення правосуддя в цивільних справах безпосередньо залежить від чіткості правової регламентації всіх стадій процесу.

Важливим елементом, що забезпечує дисципліну учасників справи та оперативність розгляду спорів, є інститут процесуальних строків. Вони виступають гарантією реалізації права на справедливий судовий розгляд протягом розумного строку, що закріплено як у національному законодавстві (стаття 6 Конвенції Про захист прав людини і основоположних свобод, стаття 2 ЦПК України), так і в міжнародних стандартах.

Незважаючи на детальну регламентацію в Главі 6 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), застосування норм про строки викликає численні проблеми на практиці.

Особливої гостроти це питання набуває в умовах дії правового режиму воєнного стану, що породжує дискусії щодо поважності причин пропуску строків та необхідності їх поновлення судами.

Аналіз судової практики Верховного Суду свідчить про відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття "поважні причини", що зумовлює актуальність глибокого теоретичного осмислення та практичного аналізу інституту процесуальних строків.

Таким чином, з огляду на вищезазначені чинники, обрана автором тема дипломного дослідження, безумовно, є актуальною.

Науково-теоретичним підґрунтям дослідження стали праці таких відомих вчених, як: І. В. Андронов, О. В. Андрійчук, С. С. Бичкова, А. М. Бірюкова, С. В. Васильєв, О. В. Гетманцев, М. А. Гурвич, Я. П. Зейкан, В. В. Комаров, В. М. Коссак, В. А. Кройтор, В. О. Кучер, О. Л. Скидан, М. В.

Стефанчук, М. М. Терещенко, С. Я. Фурса, Н. В. Ханник-Починок, Н. А. Чечина, Ю. С. Червоний, М. Й. Штефан та К. С. Юдельсон.

Ці наукові праці формують теоретичну базу для подальшого вдосконалення процесуального законодавства та правозастосовчої практики в Україні.

Мета і задачі дослідження. Дане дослідження спрямоване на комплексне наукове дослідження теоретичних засад та аналіз практики застосування процесуальних строків у цивільному судочинстві України, а також розробку науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства.

Для досягнення поставленої мети визначено такі задачі:

- 1) Визначити поняття, правову природу та класифікацію процесуальних строків;
- 2) Проаналізувати порядок обчислення, зупинення та переривання процесуальних строків;
- 3) Дослідити правові наслідки пропуску строків та критерії визнання причин пропуску поважними;
- 4) Узагальнити сучасну судову практику Верховного Суду з питань поновлення строків;
- 5) Сформулювати пропозиції щодо вдосконалення положень ЦПК України, що регулюють строки.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері реалізації та захисту суб'єктивних цивільних прав у межах визначених законом або судом часових меж.

Предметом дослідження є норми міжнародного та національного цивільного процесуального законодавства України, що регулюють процесуальні строки, практика їх застосування судами та наукові доктринальні джерела.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали методи і прийоми наукового пізнання – як загальнонаукові, так і спеціально-

юридичні. Зокрема, діалектичний метод використаний при написанні Вступу та Висновків, а також при формулюванні загальних теоретичних положень у Розділі 1, як основоположний для всебічного та об'єктивного дослідження інституту процесуальних строків у їхньому розвитку та взаємозв'язку з іншими елементами цивільного процесуального права. При аналізі становлення інституту у підрозділі 1.2. застосований історико-правовий метод, який дозволив дослідити генезис та еволюцію законодавчого регулювання строків у цивільному процесі України, простежити зміни підходів до їхнього обчислення та поновлення. Формально-догматичний метод став основним інструментом аналізу чинних норм ЦПК України, даючи змогу точно тлумачити правові норми, класифікувати види строків та визначати їхню юридичну природу (у Розділі 1 та Розділі 2 для аналізу статей ЦПК України). Метод узагальнення судової практики (емпіричний метод) застосовувався для аналізу постанов Верховного Суду та рішень судів нижчих інстанцій з метою виявлення типових проблем правозастосування, колізій та неоднозначних підходів до поновлення пропущених строків (переважно у Розділі 2.2, Розділі 2.3 та Розділі 3.1). Метод моделювання та прогнозування використовувався для розробки конкретних пропозицій та прогнозування можливих наслідків впровадження цих змін до чинного законодавства.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що кваліфікаційна робота є комплексним дослідженням, за результатами якого сформульовано ряд наукових положень і висновків. Зокрема, до них відносяться такі:

1. *вперше* запропоновано авторське визначення процесуальних строків як встановлених законом або судом певні періоди часу або моменти часу (терміни), в межах яких учасники справи та суд зобов'язані або мають право вчинити процесуальні дії;

2. *удосконалено* положення статті 120 ЦПК України, а саме – автором запропоновано доповнити зазначену статтю ЦПК України частиною 1

наступного змісту: “Процесуальні строки – це встановлені законом або судом певні періоди часу або моменти часу (терміни), в межах яких учасники справи та суд зобов’язані або мають право вчинити процесуальні дії”;

3. *вперше* запропонована власна інтегрована класифікація процесуальних строків, заснована на ступені їх імперативності та можливості поновлення судом. Автором запропоновано виокремлювати чотири основні групи процесуальних строків: абсолютно імперативні, відносно імперативні, судові (дискреційні), орієнтовні (рекомендаційні);

4. *удосконалено* положення статті 127 ЦПК України, а саме – автором запропоновано, для забезпечення єдності судової практики, зменшення суддівської дискреції та запобігання зловживанням, доповнити ЦПК України новою частиною 1 з орієнтовним переліком обставин, які можуть бути визнані поважними: “1. Поважними причинами пропуску процесуальних строків можуть бути визнані, зокрема, такі обставини: тяжка хвороба особи або її близьких родичів, підтверджена належними медичними документами; обставини непереборної сили (стихійне лихо, воєнні дії в місці проживання/перебування особи, що унеможливило доступ до правосуддя); перебування особи на військовій службі під час дії воєнного стану; інші обставини, що об’єктивно унеможливлювали вчинення процесуальної дії та не залежать від волі особи, за умови її сумлінної поведінки.* 1. Під час дії воєнного або надзвичайного стану на території України чи в окремих її місцевостях перебіг процесуальних строків може бути зупинений на весь час дії такого стану, якщо інше не передбачено цим Кодексом. 2. Питання поновлення строків, пропущених внаслідок обставин, пов’язаних із введенням воєнного стану, вирішуються судом з урахуванням причинного зв’язку між цими обставинами та неможливістю вчинення процесуальної дії”;

5. *отримали подальшого розвитку* положення щодо правової природи процесуальних строків. Автором запропоновано комплексний підхід щодо розуміння правової природи процесуальних строків. Такий підхід враховує всі існуючі норми та відображає дуалістичну правову природу

процесуальних строків: вони є імперативними публічно-правовими приписами, спрямованими на ефективність правосуддя, але містять вбудовані диспозитивні механізми та елементи суддівської дискреції для забезпечення справедливості та дотримання прав учасників процесу.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНСТИТУТУ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

1.1. Поняття, правова природа та значення процесуальних строків

Категорія «строк» є однією з фундаментальних у юриспруденції, вона відіграє ключову роль в упорядкуванні правових відносин у часі. У цивільному судочинстві строки виступають необхідним елементом, що забезпечує динаміку процесу та гарантує реалізацію права на справедливий судовий розгляд.

Загалом, під процесуальним строком розуміють визначені законом або судом певні проміжки (періоди) часу, в межах яких учасники цивільного процесу зобов'язані або мають право вчинити певні процесуальні дії.

У науці цивільного процесуального права України існують різні доктринальні підходи до визначення поняття «процесуальні строки».

Хоча більшість вчених сходяться на загальній суті, формулювання можуть дещо відрізнятися, акцентуючи увагу на різних аспектах (період часу, обов'язок, право, суб'єкти, тощо).

Отже, можемо існуючі точки зору науковців щодо розуміння процесуальних строків розподілити на декілька груп.

До першої групи відносять точки зору науковців, які акцентують увагу на проміжку часу та діях [1, с. 34]

Дана група науковців вважає, що “Процесуальні строки - це проміжки часу, встановлені законом або судом, протягом яких вчиняються процесуальні дії. Вони визначаються як обов'язкові для суду та учасників цивільного процесу, а їх недотримання тягне за собою певні правові наслідки” [2, с. 114].

Зокрема, до вказаної групи відноситься також визначення, що “процесуальні строки – це встановлені законом або судом проміжки часу, в межах яких суд, а також учасники процесу зобов'язані вчинити певні процесуальні дії або утриматися від їх вчинення” [3, с. 324].

Також “процесуальний строк найчастіше розуміють як проміжок часу, протягом якого повинні або можуть бути вчинені процесуальні дії судом, учасниками процесу” [4, с. 232].

На нашу думку, представлений підхід науковців до визначення процесуальних строків є домінуючим та найбільш повним у сучасній доктрині цивільного процесуального права України.

Його ключова перевага полягає в тому, що він чітко ідентифікує дві основні ознаки: кількісну та якісну.

Кількісна (часова) характеристика полягає у використанні категорії “проміжок часу” або “період часу”. Це наголошує на тривалості, протягом якої можливе або необхідне вчинення певної дії, що відрізняє строк від терміну (моменту часу).

Якісна (процесуальна) характеристика полягає у визначенні обов'язку або права учасників процесу вчинити конкретну процесуальну дію.

Таким чином, даний підхід охоплює як об'єктивну сторону (часовий вимір), так і суб'єктивну (права та обов'язки суб'єктів). Визначення є універсальним, оскільки включає строки, встановлені як законом (імперативні), так і судом (дискреційні), а також підкреслює обов'язковість їх дотримання та юридичні наслідки пропуску.

Саме цей підхід найкраще узгоджується із загальними положеннями Глави 6 чинного ЦПК України та може бути прийнятий як базовий для подальшого дослідження в даній дипломній роботі.

До другої групи можна віднести визначення, що включають поняття “терміну” (моменту часу).

Деякі сучасні науковці пропонують ширший підхід до розуміння терміну процесуальний строк “це період часу або момент часу, встановлений законом або судом, протягом якого або до настання якого суд та учасники цивільного процесу повинні вчинити певні дії” [5, с.76].

Друга група науковців пропонує розширене тлумачення досліджуваного інституту, інтегруючи поняття “момент часу” (термін) поряд із класичним “періодом часу” (строком).

Суть цього підходу полягає в наступному. “Період часу” (строк) визначає інтервал, протягом якого дія може або повинна бути вчинена (наприклад, 30 днів на апеляцію).

“Момент часу” (термін) визначає конкретну календарну дату або подію, до настання якої дія повинна бути виконана (наприклад, “судове засідання призначено на 10:00 20 грудня 2025 року” або “надати докази до 15 грудня”).

Перевага такого підходу полягає в його більшій комплексності та точності з точки зору правової техніки. Він дозволяє охопити всі часові приписи, що існують у цивільному судочинстві, оскільки ЦПК України оперує як строками, так і термінами (наприклад, ст. 120 ЦПК України “Закінчення процесуального строку”).

Проте, у даному підході є й певні недоліки, які полягають в певному доктринальному розмиванні класичного, більш вузького розуміння “строку” як саме періоду.

Незважаючи на дискусійність, цей підхід є також доцільним для використання в дипломній роботі, оскільки він точно відображає всю сукупність часових меж, встановлених чинним ЦПК України для учасників процесу та суду, і дозволяє провести глибокий системний аналіз досліджуваного інституту в цілому.

Звертаючись до діючого законодавства, то у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) визначено поняття строків у ст. 251: “строк” (термін) означає певний період часу, зі впливом якого пов’язана дія чи подія, що має юридичне значення” [6, ст. 251].

Відповідно до ст. 251 ЦК України, строком є «певний період у часі, зі впливом якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення» [6, ст. 251]. Визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами [6, ст. 252].

Терміном є «певний момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення» [6, ст. 252].

Аналіз чинного законодавства України свідчить про відсутність єдиного, універсального легального визначення “процесуальних строків”, яке б містилося безпосередньо у ЦПК України.

Законодавець у ЦК України (ст. 251) надає загальногалузеве визначення "строку" та "терміну", розмежовуючи їх як період та момент часу відповідно. Ці дефініції є базовими для матеріального права і мають загальнотеоретичне значення для всього приватного права.

Натомість, ЦПК України, у Главі 6, не містить нормативного визначення, а зосереджується на регулюванні порядку застосування, обчислення та правових наслідків пропуску строків. ЦПК України використовує обидві часові категорії – і періоди (дні, місяці, роки, наприклад, строки оскарження), і моменти (конкретні дати засідань або подій).

Отже, ЦПК України не містить чіткої статті, яка б визначила "що таке процесуальний строк", залишаючи це на розсуд доктрини та судової практики.

Крім того, законодавство, хоч імпліцитно в ЦПК, але чітко в ЦК, розмежовує "строк" (як період) та "термін" (як момент), що є важливим для коректного правозастосування.

Законодавство України використовує функціональний підхід до строків – вони розглядаються як обов'язкові часові рамки, недотримання яких тягне імперативні процесуальні наслідки (статті 113–120 ЦПК України).

Таким чином, для цілей кваліфікаційної роботи слід спиратися на доктринальні визначення, які синтезують норми ЦК України та регулятивні правила ЦПК України, визнаючи, що законодавство оперує обома поняттями (строк як період і термін як момент), регулюючи їх у різних кодексах залежно від того, чи стосуються вони матеріальних правовідносин, чи процедури їх судового розгляду.

На нашу думку, найбільш вдалим буде універсальне визначення, яке поєднує ці підходи і відповідає сучасному ЦПК України. Так, пропонуємо

застосувати “комплексний” підхід та процесуальними строками вважати визначені законом або судом певні проміжки (періоди) часу (або конкретні моменти/терміни), в межах яких учасники цивільного процесу зобов’язані або мають право вчинити певні процесуальні дії.

Аналізуючи вказані визначення поняття процесуальних строків, вважаємо за доцільне виокремити ключові ознаки, які характеризують інститут процесуальних строків. Зокрема, до них відносяться наступні.

1) Часові межі. Так, строки завжди вимірюються конкретними одиницями часу (днями, місяцями, роками або визначеною датою);

2) Регламентація. Вони встановлюються імперативними нормами закону (ЦПК України) або, у випадках прямо передбачених ЦПК, визначаються судом;

3) Обов'язковість. Процесуальні строки є обов'язковими для всіх суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин: суду, сторін, третіх осіб, представників, свідків, експертів тощо;

4) Правові наслідки. Недотримання процесуального строку (без поважних причин) тягне за собою негативні юридичні наслідки для порушника (наприклад, залишення позовної заяви без руху, повернення апеляційної скарги, відмова у прийнятті доказів).

Отже, пропонуємо виокремлювати наступні ознаки процесуальних строків: часові межі; регламентація; обов'язковість; правові наслідки.

Також, на основі вищезазначеного, пропонуємо наступне авторське визначення процесуальних строків. Так, процесуальні строки – це встановлені законом або судом певні періоди часу або моменти часу (терміни), в межах яких учасники справи та суд зобов’язані або мають право вчинити процесуальні дії.

Таким чином, на основі проведеного аналізу, пропонується внести наступні зміни до ЦПК України для оптимізації інституту процесуальних строків, а саме включення легального визначення процесуальних строків до ст. 120 ЦПК.

Так, пропонуємо доповнити статтю 120 ЦПК України частиною 1 такого змісту: "Процесуальні строки – це встановлені законом або судом певні періоди часу або моменти часу (терміни), в межах яких учасники справи та суд зобов'язані або мають право вчинити процесуальні дії". Це усуне прогалину в законодавстві та забезпечить єдине розуміння термінології.

Загалом, правова природа процесуальних строків полягає в їх публічно-правовому характері та спрямованості на забезпечення ефективності правосуддя. На відміну від матеріально-правових строків (таких як позовна давність), процесуальні строки не залежать від волі сторін і, як правило, не можуть бути змінені ними за домовленістю.

Проте, правова природа процесуальних строків є предметом активних дискусій у науковій літературі. Науковці по-різному акцентують увагу на публічно-правовому, імперативному чи гарантійному характері цього інституту.

Так, погляди науковців на правову природу процесуальних строків можна розподілити на декілька груп.

До першої групи відносяться точки зору науковців, що роблять акцент на імперативності та обов'язковості (публічно-правовий характер). Прихильники цієї групи наголошують на "імперативному характері строків" [7, с. 345].

Вони підкреслюють, що "строки встановлюються державою (законом або судом) і є обов'язковими для всіх учасників процесу, незалежно від їхнього бажання чи згоди" [3, с. 358]. Правова природа тут розглядається як публічно-правова гарантія ефективного правосуддя.

Таким чином, цей підхід повністю відповідає положенням Глави 6 ЦПК України. Стаття 120 ЦПК України імперативно встановлює, що "строки визначаються Кодексом або судом, а не угодою сторін" [8].

Наприклад, недотримання цих строків (наприклад, статті 354, 382 ЦПК України щодо апеляційного/касаційного оскарження) має чітко визначені

законом імперативні наслідки (повернення скарги, залишення без розгляду), що підтверджує публічно-правовий характер цих норм.

Отже, даному підходу притаманний особливий суб'єкт встановлення (держава в особі законодавця або суду). Так, строки встановлюються державою (законом або судом), що виключає приватну домовленість. Останнє підтверджується розмежуванням строків на законні (встановлені безпосередньо в тексті ЦПК, наприклад, 30-денний строк на апеляцію) та судові (встановлені ухвалою суду на його дискреційний розсуд, наприклад, строк для подання доказів, якщо він не визначений законом). В обох випадках джерелом встановлення є публічна влада.

Також, даному підходу притаманна така ознака, як обов'язковість для всіх учасників процесу. Строки обов'язкові для суду, сторін, третіх осіб тощо. Так, ст.120 ЦПК України прямо вказує: "Особи, які беруть участь у справі, мають право вчиняти процесуальні дії у строки, встановлені цим Кодексом або призначені судом" [8]. При цьому, суддя також зобов'язаний дотримуватися строків розгляду справи по суті [8, ст. 210].

Таким чином, даний підхід науковців, який наголошує на імперативності та публічно-правовому характері процесуальних строків, є домінуючим та визначальним для розуміння правової природи цього інституту. Він адекватно відображає сутність норм Глави 6 ЦПК України та підтверджується юридичною технікою застосування санкцій за їх недотримання. Ця група визначень є найбільш точною з точки зору формальної відповідності чинному позитивному праву України.

До другої групи відносяться думки науковців, що роблять акцент на гарантійній функції та забезпеченні прав. Зокрема, вони акцентують увагу на тому, що "строки виступають важливою процесуальною гарантією реалізації права на судовий захист у розумні строки" [9, с. 63]. Вони розглядають природу строків як "інструмент забезпечення балансу між інтересами сторін та швидкістю правосуддя" [10, с. 16].

Так, така доктринальна позиція також має міцне підґрунтя в чинному законодавстві України та міжнародних стандартах.

Зокрема, строки є гарантією права на судовий захист у розумні строки. Цей підхід прямо корелює зі статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11] ("Право на справедливий і публічний розгляд справи протягом розумного строку").

Ця норма є частиною національного законодавства України. ЦПК України (стаття 2, стаття 113) також орієнтує суд та учасників на дотримання розумних строків розгляду справи, що підтверджує гарантійну функцію строків як обов'язкового елементу справедливого судового розгляду [8].

Відповідно до даного підходу, строки є інструментом балансування інтересів позивача (який прагне швидкого вирішення справи) та відповідача (який має право на достатній час для підготовки захисту), а також інтересів публічного правосуддя. Законодавець забезпечує цей баланс через різні механізми: надання достатнього строку для підготовки відзиву на позов [8, ст. 178]; можливість поновлення строку за наявності поважних причин [8, ст. 127], що не дозволяє формально обмежувати право на захист; встановлення строків розгляду справи судом [8, ст. 210].

Таким чином, підхід, який розглядає процесуальні строки як гарантію прав та інструмент забезпечення балансу інтересів, не суперечить імперативному підходу, а доповнює його.

Так, норми ЦПК України втілюють обидві функції: імперативність забезпечує обов'язковість і дисципліну, а гарантійна функція реалізується через принципи розумності строку, можливості поновлення пропущеного строку з поважних причин та дотримання міжнародних стандартів.

Таким чином, ці два підходи відображають різні сторони єдиної правової природи процесуальних строків.

До третьої групи можемо віднести точки зору науковців, що розмежовують матеріальні та процесуальні строки.

Науковці підкреслюють, що “перші регулюють приватні відносини і можуть бути диспозитивними, тоді як другі регулюють публічну процедуру здійснення правосуддя і є імперативними” [4, с. 123].

Зокрема, матеріальні строки регулюють приватні (горизонтальні) відносини між рівними сторонами; процесуальні строки регулюють публічні (вертикальні) відносини між судом та учасниками процесу.

Це підтверджується існуванням двох різних кодексів: ЦК України регулює матеріальні строки (наприклад, позовну давність у статтях 256-268) [6], а ЦПК України – процесуальні строки (Глава 6) [8]. Кожен кодекс встановлює свої правила обчислення, застосування та наслідків пропуску.

Простежуються й певні відмінності у методах правового регулювання (диспозитивність vs імперативність). Матеріальні строки можуть бути диспозитивними (сторони можуть змінювати їх за домовленістю), процесуальні – імперативними (не можуть бути змінені сторонами).

Так, ст. 259 ЦК України дозволяє сторонам змінювати строк позовної давності за домовленістю (з певними обмеженнями) [6].

Натомість, норми ЦПК України не передбачають можливості сторін домовитися про зміну 30-денного строку апеляційного оскарження [8]. Це ключова формально-юридична відмінність.

Проте, пропуск строку може передбачати й певні наслідки. Пропуск матеріального строку не позбавляє права на звернення до суду (суд може відмовити у задоволенні позову по суті), пропуск процесуального строку часто унеможлиблює саму процесуальну дію (наприклад, скаргу повертають).

Пропуск позовної давності є підставою для відмови в позові [8, ст. 267], але не для відмови у відкритті провадження. Пропуск процесуального строку апеляції [8, ст. 357] призводить до повернення скарги.

Отже, підхід, який розмежовує матеріальні та процесуальні строки, є методологічно вірним і необхідним. Ці два види строків мають різну правову природу, регулюються різними галузями права та мають відмінні правові

наслідки. Це розмежування є критично важливим для уникнення помилок у правозастосуванні при дослідженні інституту процесуальних строків.

Четверта група науковців виокремлює комплексний підхід, що передбачає поєднання імперативності та диспозитивності.

Так, сучасні дослідники пропонують розглядати правову природу строків комплексно. Вони визнають загальну імперативність законних строків, але вказують на “елементи диспозитивності та дискреції суду у випадках, коли строки встановлюються судом або можуть бути поновлені за клопотанням сторін” [12, с. 7].

Аналіз комплексного підходу, який поєднує імперативність та диспозитивність у правовій природі процесуальних строків, показує, що ця позиція є найбільш реалістичною та гнучкою з точки зору сучасного цивільного процесуального законодавства.

Даний підхід передбачає поєднання імперативності (як домінанти) та диспозитивності (як винятку). Визнається, що базові, встановлені законом строки є жорсткими (імперативними), але механізми їх реалізації містять елементи гнучкості (диспозитивності/дискреції).

ЦПК України містить норми, які підтверджують цей баланс. Терміни апеляційного та касаційного оскарження [8, ст. 354, 382] є фіксованими законом.

Стаття 127 ЦПК України передбачає можливість поновлення пропущеного строку за клопотанням заінтересованої особи, якщо суд визнає причини пропуску поважними [8]. Це елемент диспозитивності (особа сама вирішує, клопотати чи ні) та дискреції суду (суд оцінює поважність причин).

Суд має право встановлювати строки там, де закон їх не визначив. Стаття 120 ЦПК України прямо передбачає, що строки можуть бути "призначені судом". Стаття 121 ЦПК України дозволяє суду продовжити строки, встановлені саме судом (не законом) [8]. Це

яскравий приклад поєднання публічно-правового регулювання з гнучким судовим розсудом.

На нашу думку, комплексний підхід щодо розуміння правової природи процесуальних строків є найбільш обґрунтованим з позицій формально-юридичного аналізу чинного ЦПК України. Він враховує всі існуючі норми та відображає дуалістичну правову природу процесуальних строків: вони є імперативними публічно-правовими приписами, спрямованими на ефективність правосуддя, але містять вбудовані диспозитивні механізми та елементи суддівської дискреції для забезпечення справедливості та дотримання прав учасників процесу.

Таким чином, у доктрині цивільного процесуального права переважає позиція, згідно з якою правова природа процесуальних строків є змішаною, але тяжіє до публічно-правової. Вони поєднують імперативні вимоги закону з елементами диспозитивності, які проявляються через можливість суду (а не сторін) коригувати часові рамки в інтересах справедливого розгляду справи.

Виходячи з проведеного вище аналізу, можемо зауважити, що значення інституту процесуальних строків полягає в наступному.

1. Забезпечення принципу правової визначеності. Чіткі строки дозволяють учасникам процесу планувати свої дії, знати проміжок часу, протягом якого вони можуть реалізувати свої права або зобов'язання.

2. Дотримання принципу «розумного строку» розгляду справи. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [11], а також стаття 2 ЦПК України [8], гарантують розгляд справи судом протягом розумного строку. Строки є основним механізмом реалізації цього принципу.

3. Підтримання судової дисципліни. Встановлення строків стимулює учасників процесу діяти оперативно, активно користуватися своїми правами та виконувати обов'язки, запобігаючи навмисному затягуванню розгляду справи.

4. Стабілізація цивільних правовідносин. Після закінчення певних процесуальних строків (наприклад, на оскарження) судові рішення набувають

законної сили, що забезпечує стабільність правопорядку та остаточність судового акту.

Таким чином, інститут процесуальних строків є не просто технічним інструментом організації часу в судовому процесі, а важливою правовою гарантією ефективного та справедливого здійснення правосуддя в Україні.

1.2. Класифікація процесуальних строків у цивільному судочинстві (законні, судові, імперативні, диспозитивні)

Класифікація процесуальних строків має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки різні види строків тягнуть за собою різні правові наслідки, порядок обчислення та можливості поновлення.

У науці цивільного процесуального права та чинному ЦПК України використовуються різні критерії для поділу строків.

Проте, єдина точка зору щодо класифікації процесуальних строків є відсутньою.

Отже, розглянемо критерії класифікації та види процесуальних строків, запропоновані науковцями у юридичних джерелах.

Так, найпоширенішим критерієм є критерій – залежно від суб'єкта встановлення. За вказаним критерієм процесуальні строки поділяють на законні та судові [3, с. 343].

Зокрема, законні – це “строки, чітко визначені безпосередньо в нормах Цивільного процесуального кодексу України. Вони є фіксованими і не можуть бути змінені судом на власний розсуд” [13].

Прикладами можуть слугувати строки на апеляційне оскарження – 30 днів з дня проголошення рішення [8, ст. 354]; строк на касаційне оскарження – 30 днів з дня набрання законної сили рішенням апеляційного суду [8, ст. 382]; строк для подання відзиву – зазвичай не менше п'ятнадцяти днів із дня вручення ухвали про відкриття провадження [8, ст. 178].

Судові строки – це “строки, які встановлюються (призначаються) судом або суддею в ухвалі у випадках, коли вони не визначені законом. Суд визначає їх, виходячи з принципу розумності, достатності та конкретних обставин справи (ст. 120 ЦПК України)” [14].

У якості прикладів можна навести: строк для усунення недоліків позовної заяви, залишеної без руху [8, ст. 185]; строк для подання додаткових доказів, якщо він не встановлений законом; строк для проведення підготовчого засідання або розгляду справи по суті.

Зокрема, законні строки встановлюються безпосередньо ЦПК України у вигляді чітких, фіксованих проміжків часу (наприклад, 10 днів, 30 днів, 2 місяці).

Законні строки мають виключно імперативний характер. Законодавець використовує зобов'язуючі формулювання: "протягом тридцяти днів", "не пізніше п'ятнадцяти днів".

Такі строки – обов'язкові для всіх без винятку учасників процесу та самого суду.

Недотримання законного строку без поважних причин тягне за собою жорсткі, заздалегідь визначені законом наслідки (наприклад, стаття 357 ЦПК України передбачає повернення апеляційної скарги, якщо вона подана після закінчення строку і суд не знайшов підстав для його поновлення).

Можливе лише поновлення пропущеного строку судом, але не його продовження чи зміна за ініціативою сторін.

Судові строки встановлюються судом (суддею) в ухвалі у випадках, прямо передбачених ЦПК України, або якщо закон не визначає строку для конкретної дії (наприклад, стаття 120 ЦПК України).

Крім того, судові строки містять елемент суддівської дискреції (розсуду). Суддя визначає тривалість строку, виходячи з конкретних обставин справи, принципу розумності та достатності.

Судові строки є обов'язковими для тих учасників, до яких вони адресовані в ухвалі суду.

Недотримання судового строку може тягнути за собою процесуальні санкції (штрафи, залишення заяви без розгляду), але ці наслідки часто менш фатальні, ніж при пропуску законних строків.

Ці строки можуть бути продовжені судом за вмотивованим клопотанням учасника [8, ст. 121].

Отже, на нашу думку, критерій поділу строків на законні та судові є фундаментальним та найбільш доцільним для цілей правозастосування. Він чітко розмежовує ступінь імперативності норм, суб'єктів, уповноважених їх встановлювати, та визначає різний правовий механізм реагування на їх недотримання (поновлення vs продовження). Це розмежування є ключовим для розуміння правової природи інституту процесуальних строків.

Залежно від характеру правового припису (метод регулювання) процесуальні строки поділяють на імперативні та диспозитивні.

Імперативні строки “є обов'язковими, жорсткими та не підлягають зміні за бажанням учасників процесу або навіть суду (якщо це законні строки). Їх пропуск без поважних причин тягне за собою безумовні правові наслідки” [15, с. 75].

Також, “імперативними називаються такі строки, які не можуть бути змінені за погодженням сторін. Це передусім строки позовної давності та строки набувальної давності” [16, с. 13].

“Диспозитивними вважаються строки, які хоч і передбачені законом, але можуть бути змінені за погодженням сторін (наприклад, строки в орендних відносинах). У деяких випадках закон встановлює лише мінімальний або максимальний строк для здійснення певних дій. Водночас учасникам таких правовідносин, відповідно, надається прав цей строк збільшити або зменшити. Останні строки за своїм характером є імперативно-диспозитивними” [13].

Також, “У чистому вигляді диспозитивні строки в цивільному процесі зустрічаються рідко. Елементи диспозитивності проявляються через можливість поновлення пропущеного строку судом за клопотанням сторони

(ст. 127 ЦПК України), що дає учаснику право вибору – клопотати чи ні “[17, с. 15].

Також, сторони можуть впливати на судові строки, наприклад, просити суд продовжити строк для подання доказів, що передбачає певну диспозитивність у взаємодії із судом.

Таким чином, класифікація процесуальних строків за характером правового припису (на імперативні та диспозитивні) є важливою для розуміння правової природи інституту, але потребує точного методологічного розмежування понять матеріального та процесуального права.

Зокрема, переважна більшість процесуальних строків є імперативними. Вони встановлюються державою в ЦПК України і є обов'язковими для всіх учасників процесу, включаючи суд. Їх мета – забезпечення публічного інтересу (швидке та ефективне правосуддя) та правової визначеності.

Крім того, на відміну від матеріального права (де сторони можуть змінювати строки договорів чи позовної давності), у цивільному процесі чисто диспозитивних строків не існує. Учасники процесу не можуть за взаємною згодою змінити встановлені законом строки (наприклад, домовитися про 60 днів на апеляцію замість 30).

На нашу думку, так звані "елементи диспозитивності", про які згадують науковці, насправді є проявом суддівської дискреції (судового розсуду) та гарантією права на захист. Можливість поновлення чи продовження строку залежить від клопотання сторони (це диспозитивний елемент — право звернутися), але остаточне рішення про задоволення клопотання приймає суд (це імперативний, публічно-правовий елемент).

Отже, класифікація є корисною, але слід визнати, що в цивільному процесуальному праві поділ має такий вигляд – усі строки є імперативними за своєю суттю, але серед них виділяються відносно імперативні строки, які передбачають можливість їх коригування (поновлення/продовження) судом за наявності поважних, передбачених законом обставин.

Залежно від суб'єкта, який вчиняє дію розрізняють строки для суду та строки для учасників справи.

Строки для суду визначають як “часові межі, в які суд зобов'язаний розглянути справу або вчинити певні дії (наприклад, строк відкриття провадження, строк розгляду справи по суті – 60 днів з дня відкриття провадження)” [18, с. 41].

Строки для учасників справи визначають як “часові межі для сторін, третіх осіб, свідків, експертів для реалізації їхніх прав та обов'язків (наприклад, строки оскарження, подання доказів, заяв, клопотань)” [19, с. 176].

Класифікація процесуальних строків залежно від суб'єкта, який вчиняє дію (на строки для суду та строки для учасників справи), має важливе організаційно-правове значення та дозволяє чітко розмежувати відповідальність за дотримання часових меж у цивільному судочинстві.

Функціональне розмежування даної класифікації відображає функціональну різницю між публічною діяльністю суду (який здійснює правосуддя та керує процесом) та приватною активністю учасників справи (які захищають свої інтереси). Строки для суду забезпечують ефективну організацію судового процесу, а строки для учасників – гарантують реалізацію їхніх процесуальних прав та обов'язків.

Крім того, строки для учасників справи (наприклад, строки оскарження) мають високий ступінь імперативності, і їх пропуск тягне за собою жорсткі правові наслідки (втрата права на відповідну дію, повернення документа).

Строки для суду (наприклад, строки розгляду справи по суті) часто мають характер орієнтовних (рекомендаційних) або організаційно-технічних. Їх недотримання судом не призводить до втрати права на судовий захист для сторін, але може стати підставою для дисциплінарної відповідальності судді. Це підкреслює асиметрію правових наслідків для різних суб'єктів.

Крім того, ця класифікація сприяє правовій визначеності, оскільки кожен суб'єкт чітко розуміє, які часові рамки встановлені саме для його дій чи бездіяльності згідно з нормами ЦПК України.

Отже, класифікація строків залежно від суб'єкта дії є обґрунтованою, логічною та необхідною для систематизації норм ЦПК України та правильного застосування інституту процесуальних строків на практиці.

Залежно від юридичних наслідків пропуску виокремлюють строки-пересічні (преклюзивні) та строки-непересічні (ординарні).

“Пропуск строків-пересічних (преклюзивних) остаточно і безповоротно припиняє право на вчинення певної процесуальної дії (наприклад, пропуск строку апеляції позбавляє права на апеляційне оскарження, якщо причини не визнані поважними)” [20, с. 123].

“Пропуск строків-непересічних (ординарних): не має фатальних наслідків і не позбавляє можливості вчинити дію в майбутньому, хоча може спричинити застосування до порушника заходів процесуального примусу (наприклад, штрафу за неподання доказів у строк, встановлений судом)” [21, с. 15].

Отже, класифікація дозволяє системно підійти до вивчення інституту процесуальних строків, розуміючи, що ключовим є поділ на законні та судові строки, які, по суті, є імперативними для виконання, але можуть бути поновлені судом, якщо пропуск стався з поважних причин.

Класифікація процесуальних строків є необхідним елементом наукового пізнання та має ключове значення для правильного правозастосування. Проведений аналіз дозволяє зробити низку висновків.

Зокрема, у науці цивільного процесуального права не існує єдиного універсального критерію класифікації.

Використання різних підстав поділу (за суб'єктом встановлення, характером припису, суб'єктом дії, наслідками пропуску) дозволяє всебічно зрозуміти правову природу інституту строків.

На нашу думку, найбільш значущим для практики є поділ строків залежно від суб'єкта їх встановлення.

Законні строки є жорсткими імперативними нормами, тоді як судові строки передбачають елемент суддівської дискреції та гнучкості, що дозволяє суду враховувати індивідуальні обставини справи.

Зокрема, переважна більшість процесуальних строків є імперативними. Це означає, що сторони не можуть домовитися про їх зміну.

Саме імперативність забезпечує публічний порядок, дисципліну в процесі та реалізацію принципу "розумного строку".

Крім того, поділ на строки-пересічні (преклюзивні), пропуск яких має фатальні наслідки (втрата права на дію), та строки-непересічні (ординарні), пропуск яких може бути виправлений або тягне лише штрафні санкції, є важливим для розуміння ступеня відповідальності учасників процесу.

З огляду на сучасні потреби цивільного судочинства України та необхідність забезпечення балансу між швидкістю процесу та гарантіями прав осіб, пропонується власна інтегрована класифікація процесуальних строків, заснована на ступені їх імперативності та можливості поновлення судом.

Запропонована нами класифікація виокремлює чотири основні групи строків: абсолютно імперативні, відносно імперативні, судові (дискреційні), орієнтовні (рекомендаційні).

Абсолютно імперативні строки характеризуються найвищим ступенем жорсткості та незмінності. Їх мета – забезпечення правової визначеності та стабільності цивільного обороту.

Можливість їх поновлення судом відсутня або вкрай обмежена.

Класичним прикладом є строки, пов'язані з моментом набрання судовим рішенням законної сили, що є незворотною подією, яка має остаточні юридичні наслідки.

Відносно імперативні строки – це переважна більшість класичних "законних строків", встановлених ЦПК України. Вони мають високий ступінь імперативності, і їх пропуск тягне серйозні наслідки.

Однак, законодавець передбачає запобіжник у вигляді можливості їх поновлення судом за наявності поважних причин (стаття 127 ЦПК України).

До цієї групи належать, зокрема, строки апеляційного (стаття 354 ЦПК України) та касаційного (стаття 382 ЦПК України) оскарження судових рішень.

Судові (дискреційні) строки встановлюються безпосередньо судом (суддею) в ухвалі у випадках, не врегульованих законом.

Вони мають середній ступінь обов'язковості (обов'язкові в рамках конкретного судового рішення) і передбачають можливість їх продовження судом за клопотанням сторони (стаття 121 ЦПК України).

Прикладом є строк для усунення недоліків позовної заяви, залишеної без руху (стаття 185 ЦПК України).

Орієнтовні (рекомендаційні) строки не є процесуальними строками в повному розумінні, а мають внутрішній організаційно-технічний характер для суду та суддів.

Вони встановлюють певні орієнтири для забезпечення оперативності правосуддя (наприклад, строки розгляду справи по суті згідно зі статтею 210 ЦПК України).

Їх недотримання не тягне фатальних наслідків для учасників процесу (не призводить до втрати права на захист), хоча може бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді.

Запропонована класифікація дозволяє більш системно підійти до правового регулювання та застосування інституту процесуальних строків, враховуючи різний ступінь їхньої жорсткості та гнучкості в цивільному судочинстві.

Висновки до Розділу 1

Таким чином, на основі проведеного дослідження в Розділі 1, автор доходить наступних висновків.

Аналізуючи вказані визначення поняття процесуальних строків, вважаємо за доцільне виокремити ключові ознаки, які характеризують інститут процесуальних строків. Зокрема, до них відносяться наступні: часові межі; регламентація; обов'язковість; правові наслідки.

Також, на основі вищезазначеного, пропонуємо наступне авторське визначення процесуальних строків. Так, процесуальні строки – це встановлені законом або судом певні періоди часу або моменти часу (терміни), в межах яких учасники справи та суд зобов'язані або мають право вчинити процесуальні дії.

Зокрема, на основі проведеного аналізу, пропонується внести наступні зміни до ЦПК України для оптимізації інституту процесуальних строків, а саме включення легального визначення процесуальних строків до ст. 120 ЦПК.

Автором також пропонується доповнити статтю 120 ЦПК України частиною 1 такого змісту: “Процесуальні строки – це встановлені законом або судом певні періоди часу або моменти часу (терміни), в межах яких учасники справи та суд зобов'язані або мають право вчинити процесуальні дії”. Це усунить прогалину в законодавстві та забезпечить єдине розуміння термінології.

На нашу думку, комплексний підхід щодо розуміння правової природи процесуальних строків є найбільш обґрунтованим з позицій формально-юридичного аналізу чинного ЦПК України. Він враховує всі існуючі норми та відображає дуалістичну правову природу процесуальних строків: вони є імперативними публічно-правовими приписами, спрямованими на ефективність правосуддя, але містять вбудовані диспозитивні механізми та

елементи суддівської дискреції для забезпечення справедливості та дотримання прав учасників процесу.

Отже, у доктрині цивільного процесуального права переважає позиція, згідно з якою правова природа процесуальних строків є змішаною, але тяжіє до публічно-правової. Вони поєднують імперативні вимоги закону з елементами диспозитивності, які проявляються через можливість суду (а не сторін) коригувати часові рамки в інтересах справедливого розгляду справи.

Таким чином, класифікація дозволяє системно підійти до вивчення інституту процесуальних строків, розуміючи, що ключовим є поділ на законні та судові строки, які, по суті, є імперативними для виконання, але можуть бути поновлені судом, якщо пропуск стався з поважних причин.

Класифікація процесуальних строків є необхідним елементом наукового пізнання та має ключове значення для правильного правозастосування. Проведений аналіз дозволяє зробити низку висновків.

Зокрема, у науці цивільного процесуального права не існує єдиного універсального критерію класифікації. Використання різних підстав поділу (за суб'єктом встановлення, характером припису, суб'єктом дії, наслідками пропуску) дозволяє всебічно зрозуміти правову природу інституту строків.

На нашу думку, найбільш значущим для практики є поділ строків залежно від суб'єкта їх встановлення. Законні строки є жорсткими імперативними нормами, тоді як судові строки передбачають елемент суддівської дискреції та гнучкості, що дозволяє суду враховувати індивідуальні обставини справи.

Зокрема, переважна більшість процесуальних строків є імперативними. Це означає, що сторони не можуть домовитися про їх зміну. Саме імперативність забезпечує публічний порядок, дисципліну в процесі та реалізацію принципу "розумного строку".

Крім того, поділ на строки-пересічні (преклюзивні), пропуск яких має фатальні наслідки (втрата права на дію), та строки-непересічні (ординарні),

пропуск яких може бути виправлений або тягне лише штрафні санкції, є важливим для розуміння ступеня відповідальності учасників процесу.

З огляду на сучасні потреби цивільного судочинства України та необхідність забезпечення балансу між швидкістю процесу та гарантіями прав осіб, пропонується власна інтегрована класифікація процесуальних строків, заснована на ступені їх імперативності та можливості поновлення судом.

Запропонована нами класифікація виокремлює чотири основні групи строків: абсолютно імперативні, відносно імперативні, судові (дискреційні), орієнтовні (рекомендаційні).

Абсолютно імперативні строки характеризуються найвищим ступенем жорсткості та незмінності. Їх мета – забезпечення правової визначеності та стабільності цивільного обороту. Можливість їх поновлення судом відсутня або вкрай обмежена. Класичним прикладом є строки, пов'язані з моментом набрання судовим рішенням законної сили, що є незворотною подією, яка має остаточні юридичні наслідки.

Відносно імперативні строки – це переважна більшість класичних "законних строків", встановлених ЦПК України. Вони мають високий ступінь імперативності, і їх пропуск тягне серйозні наслідки. Однак законодавець передбачає запобіжник у вигляді можливості їх поновлення судом за наявності поважних причин (стаття 127 ЦПК України). До цієї групи належать, зокрема, строки апеляційного (стаття 354 ЦПК України) та касаційного (стаття 382 ЦПК України) оскарження судових рішень.

Судові (дискреційні) строки встановлюються безпосередньо судом (суддею) в ухвалі у випадках, не врегульованих законом. Вони мають середній ступінь обов'язковості (обов'язкові в рамках конкретного судового рішення) і передбачають можливість їх продовження судом за клопотанням сторони (стаття 121 ЦПК України). Прикладом є строк для усунення недоліків позовної заяви, залишеної без руху (стаття 185 ЦПК України).

Орієнтовні (рекомендаційні) строки не є процесуальними строками в повному розумінні, а мають внутрішній організаційно-технічний характер для

суду та суддів. Вони встановлюють певні орієнтири для забезпечення оперативності правосуддя (наприклад, строки розгляду справи по суті згідно зі статтею 210 ЦПК України). Їх недотримання не тягне фатальних наслідків для учасників процесу (не призводить до втрати права на захист), хоча може бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді.

Запропонована класифікація дозволяє більш системно підійти до правового регулювання та застосування інституту процесуальних строків, враховуючи різний ступінь їхньої жорсткості та гнучкості в цивільному судочинстві.

РОЗДІЛ 2. ПОРЯДОК ОБЧИСЛЕННЯ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СТРОКІВ

2.1. Загальні правила обчислення процесуальних строків: початок, перебіг та закінчення строку

Загальні правила обчислення процесуальних строків встановлені Главою 6 ЦПК України (статті 113-120 ЦПК України).

Статтею 120 ЦПК України встановлено загальні засади щодо обчислення процесуальних строків. Вказана стаття не містить легального визначення "строку", але визначає його функціонально: як проміжок часу, встановлений Кодексом (законні строки) або судом (судові строки). Дослідження поняття та правової природи строків розглядалося в цьому дослідженні у Розділі 1.

У зазначеній статті використовується імперативний підхід, що встановлює обов'язок діяти в межах цих строків для "осіб, які беруть участь у справі".

На нашу думку, ключовим у цьому твердженні є слово "обов'язок". Незважаючи на те, що норма сформульована як право вчиняти дії ("мають право вчиняти"), реалізація цього права жорстко обмежена часом. Якщо особа не скористається цим "правом" у встановлений імперативний строк, вона втрачає можливість його реалізувати в подальшому (як це передбачено статтею 118 ЦПК України).

Таким чином, імперативність підходу полягає в безальтернативності дотримання часових меж, встановлених державою, що є фундаментальною засадою цивільного судочинства.

Статтями 114-116 ЦПК України забезпечено точність застосування строків. Статтею 114 ЦПК України встановлено єдине правило обчислення – "з наступного дня" після події. Це виключає спори щодо моменту початку строку (наприклад, чи включається день оголошення рішення).

На нашу думку, саме використання чітких, математично обґрунтованих правил обчислення у статтях 114-116 ЦПК України є проявом високої юридичної техніки законодавця, яка спрямована на забезпечення принципу правової визначеності.

Вказаними статтями встановлено єдине правило "з наступного дня", що усуває будь-яку двозначність чи суб'єктивне тлумачення моменту початку відліку часу.

Крім того, таке правило виключає можливість процесуальних суперечок між сторонами щодо того, чи зараховувати день настання події до строку, що значно спрощує правозастосування.

Це також гарантує учасникам повний, недоторканий проміжок часу, встановлений законом (наприклад, повні 30 днів на апеляцію).

Таким чином, статті 114-116 ЦПК України є фундаментальними технічними нормами, які забезпечують передбачуваність та стабільність інституту процесуальних строків.

Статтею 115 ЦПК України деталізовано одиниці виміру (роки, місяці, дні).

Стаття 115 ЦПК України виконує функцію деталізації та систематизації, визначаючи конкретні одиниці виміру процесуальних строків.

Слід зазначити, що законодавець не обмежується загальним поняттям "проміжок часу", а чітко називає всі можливі одиниці виміру (роки, місяці, дні, а також години, хоча останні рідко використовуються на практиці). Це забезпечує повноту правової норми.

Деталізація виключає використання інших, непередбачених законом одиниць виміру часу (наприклад, тижнів без зазначення днів, що може бути двозначним).

Також, ця норма узгоджується з аналогічними положеннями ЦК України (стаття 252 ЦК України), забезпечуючи єдність правової термінології у приватному праві.

Таким чином, стаття 115 ЦПК України є важливою технічною нормою, що забезпечує точність і однозначність застосування інституту процесуальних строків.

Стаття 116 ЦПК України містить важливу гарантію прав – правило про перенесення останнього дня строку на найближчий робочий день, якщо він припадає на неробочий. Це імперативна норма, спрямована на захист учасників.

Дана норма є прикладом того, як імперативний припис закону (обов'язковість строку) поєднується з гарантією реалізації суб'єктивних процесуальних прав.

Зокрема, правило про перенесення строку гарантує, що у сторони завжди буде фізична можливість подати документ до установи (суду, пошти), яка працює у робочий день. Воно запобігає ситуаціям, коли через збіг обставин (вихідні дні) особа не може виконати свій обов'язок.

Цілком підтримуємо точку зору, що “вказана норма захищає інтереси сумлінних учасників процесу, які дотримуються строку, але стикаються з об'єктивними перешкодами (неробочий час суду)” [22, с. 43].

Також слід зазначити, що дана норма є імперативною – суд не має права не застосувати це правило, якщо останній день строку припадає на неробочий день.

Таким чином, стаття 116 ЦПК України є не просто технічним правилом обчислення, а суттєвою правовою гарантією, яка забезпечує дотримання балансу між публічним інтересом у швидкому правосудді та приватним інтересом у повноцінній реалізації права на судовий захист [8].

Статті 117, 119 ЦПК України регулюють процедурні моменти. Так, ст. 117 ЦПК України визначає територіальні вимоги до вчинення дій (подання документів до суду, в якому розглядається справа) [8].

Статтею 119 ЦПК встановлює юридичну фікцію: дія вважається вчиненою вчасно, якщо документ надіслано поштою до закінчення строку. Це

ключова норма для віддалених учасників процесу, що спирається на дату поштового штемпеля [8].

Так, ця норма є ключовою гарантією прав для віддалених учасників процесу. Вона нівелює географічний фактор і забезпечує рівність доступу до правосуддя для осіб, які не можуть фізично прибути до суду в останній день строку.

Законодавець імперативно встановлює, що доказом дотримання строку є об'єктивний зовнішній чинник – дата на поштовому штемпелі. Це мінімізує суб'єктивні спори в суді щодо факту та часу відправлення документа.

Стаття 119 ЦПК України доповнює статтю 116 ЦПК України (про перенесення строку), забезпечуючи максимально можливий захист прав учасників процесу, які добросовісно намагаються дотриматися встановлених часових меж [8].

Таким чином, стаття 119 ЦПК України є важливою процесуальною гарантією, яка забезпечує реалізацію права на судовий захист та сприяє дотриманню принципу рівності всіх учасників процесу незалежно від їхнього місцезнаходження [8].

Статтями 118, 120 встановлено наслідки пропуску та механізми коригування. Стаття 118 закріплює імперативну санкцію: втрата права на вчинення дії [8]. Це "ядро" інституту строків з точки зору дисципліни.

Стаття 120 встановлює підстави для "паузи" в перебігу строку. Це імперативна норма, яка застосовується лише за наявності чітко визначених законом обставин (пов'язаних із зупиненням провадження у справі) [8].

Ці дві норми ідеально ілюструють дуалістичну природу інституту строків: поєднання жорсткої дисципліни з механізмами гнучкості та справедливості.

Зокрема, стаття 118 ЦПК України є основним інструментом забезпечення дисципліни учасників процесу. Вона закріплює імперативну санкцію – втрату права на вчинення процесуальної дії (преклюзія) [8].

Ця норма забезпечує правову визначеність та стабільність судового процесу. Сторони знають, що після спливу строку їхній опонент втрачає право на відповідну дію, і процес може рухатися далі.

Також, ця норма є ядром, яке надає строку юридичної сили та відрізняє його від простого побажання чи рекомендації.

Слушною є точка хору, що “Стаття 120 ЦПК України є "запобіжником" системи, що забезпечує справедливість. Вона встановлює підстави для "паузи" (зупинення) в перебігу строку за наявності об'єктивних, незалежних від волі сторін обставин (наприклад, призначення експертизи, що унеможливорює подальший рух справи)” [23, с. 111].

Цілком погоджуємося з висновком, що сама норма є імперативною [24, с. 72]. Суд зобов'язаний зупинити перебіг строку, якщо виникли передбачені законом обставини. Це не суддівський розсуд, а обов'язок, що гарантує захист прав учасників, які не винні у затримці.

Статті 118 і 120 ЦПК України “працюють у парі”: перша забезпечує жорсткість та обов'язковість дотримання строків, а друга – гарантує, що учасники не будуть покарані за обставини, на які вони не можуть вплинути. Вони є основою для подальшого аналізу поновлення та продовження строків у наступних розділах вашої роботи [8].

Отже, аналіз статей 113-120 ЦПК України свідчить про те, що інститут процесуальних строків є імперативним, чітко структурованим та послідовним [8]. Законодавець використовує точну юридичну техніку, яка мінімізує двозначність в обчисленні часу та забезпечує баланс між необхідністю швидкого правосуддя (жорсткі строки) та захистом прав учасників (правила про останній робочий день, відправку поштою, зупинення строку).

Окремої уваги заслуговують досліджені норми при запровадженні воєнного стану. Вплив воєнного стану на процесуальні строки регулюється окремими законами, а не безпосередньо ЦПК України. Це створює правову невизначеність та вимагає постійного моніторингу додаткових нормативних актів.

Отже, пропонуємо доповнити Главу 6 ЦПК України окремою статтею (наприклад, статтею 120-1), яка б імперативно визначала особливості перебігу, зупинення чи поновлення процесуальних строків в умовах дії воєнного або надзвичайного стану на території України.

Перейдемо до більш детального аналізу загальних правил щодо обчислення строків. “Процесуальні строки обчислюються роками, місяцями і днями, а також можуть визначатися вказівкою на подію, яка повинна неминуче настати” [25, с. 57].

Щодо початку перебігу строку, слід зазначити, що підхід законодавця до визначення початку перебігу строку є уніфікованим. Як вже зазначалося, перебіг строку починається з наступного дня після відповідної календарної дати або настання події, з якою пов’язано його початок [8, ст. 114].

Так, “якщо судове рішення проголошено (подія) 1 грудня, то перебіг 30-денного строку на апеляційне оскарження починається з 00:00 годин 2 грудня. Таке правило виключає двозначність обчислення” [26, с. 147].

Щодо перебігу строку, то “під час перебігу строку до нього, як правило, включаються вихідні, святкові та неробочі дні” [28, с. 55].

Це означає, що “календарні дні не "випадають" з розрахунку, що забезпечує дотримання принципу "розумного строку"” [29, с. 93].

Щодо правил закінчення – то правила закінчення строку забезпечують правову визначеність моменту, після якого вчинення дії стає неможливим [8, ст. 116].

Як правило, “строк закінчується у відповідне число останнього місяця або року строку. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на місяць, що не має відповідного числа, строк закінчується в останній день цього місяця” [29, с. 215].

Зокрема, застосовується правило "останнього дня". Так, “Якщо останній день строку припадає на вихідний, святковий або неробочий день, днем закінчення строку вважається найближчий робочий день. Це важлива

гарантія прав учасників процесу, що забезпечує фізичну можливість подати документ до суду” [30, с. 178].

Ра загальним правилом, “строк закінчується о 24 годині останнього дня строку” [31, с. 15].

У випадку відправлення позову, наприклад, поштою – “Процесуальна дія, для якої встановлений строк, вважається вчиненою своєчасно, якщо до закінчення строку відповідний документ був поданий до суду, надісланий засобами поштового зв’язку або переданий іншими відповідними засобами зв’язку” [8, ст. 119]. Дата на поштовому штемпелі є підтвердженням дотримання строку.

“Зупинення строків означає припинення їх перебігу на певний час за наявності обставин, передбачених законом” [32, с. 97]. Після усунення цих обставин перебіг строку продовжується з того моменту, на якому він був зупинений (час, що минув до зупинення, зараховується до загального строку).

Підстави для зупинення процесуальних строків пов’язані із зупиненням самого провадження у справі [8, ст. 251, 252]. Наприклад, призначення експертизи, розшук відповідача, захворювання сторони, яка не може самотійно захистити свої права, тощо.

Переривання строку означає, що час, який минув до настання певної події (переривання), анулюється, і після цієї події перебіг строку починається заново.

У ЦПК України інститут переривання процесуальних строків застосовується рідко і має специфічний характер. Прикладом може слугувати подання позовної заяви, яке перериває перебіг строку позовної давності (строку матеріального права, ст. 264 ЦК України). У межах суто процесуальних строків цей механізм використовується обмежено.

Розуміння цих правил є критично важливим для забезпечення дисципліни судочинства та реалізації права на справедливий і своєчасний судовий захист.

2.2. Поняття поважних причин пропуску процесуальних строків у судовій практиці

Цивільне процесуальне законодавство України ґрунтується на принципі обов'язковості дотримання процесуальних строків. Наслідком пропуску строку є втрата права на вчинення відповідної дії [8, ст. 118].

Винятком із цього правила є можливість суду поновити пропущений строк, якщо він пропущений з поважних причин [8, ч. 1 ст. 127].

Проте, легального визначення "поважних причин" у ЦПК України немає. Це поняття є "оціночним, і його вирішення покладається на розсуд суду в кожному конкретному випадку" [33, с. 75].

Науковці, спираючись на системний аналіз норм ЦПК України (зокрема, статті 127 ЦПК України) та практику Європейського суду з прав людини, визначають поважні причини через їхні суттєві ознаки.

Так, фахівці визначають поважні причини як "обставини, які об'єктивно перешкоджали особі, що бере участь у справі, своєчасно вчинити процесуальну дію, і які не залежали від її волі та не могли бути усунені нею з використанням усіх доступних та розумно очікуваних від неї засобів" [34, с. 152].

Таке визначення чітко ідентифікує, що поважна причина – це факт або подія, а не суб'єктивне ставлення чи емоція особи. Ці обставини мають бути доведені (наприклад, документально підтверджені), що відповідає загальним вимогам ЦПК України щодо доказування [8, ст. 77-80].

Зокрема, ЦПК України не конкретизує ці обставини, але вимагає від суду їх оцінки при вирішенні питання про поновлення строку [8, ст. 127].

Даним визначенням надається фундаментальний критерій, який виключає суб'єктивну вину особи. Суд має встановити факт відсутності умислу або грубої недбалості з боку заявника.

Крім того, вказане визначення узгоджується із загальним принципом сумлінності учасників процесу (частина 3 статті 13 ЦПК України).

“Недбалість, незнання закону або забуття строку судова практика послідовно не визнає поважними причинами” [35, с. 112], що підтверджує цей критерій.

Також, цей елемент вводить оціночний стандарт поведінки "розумної особи" [36, с. 31]. Він вимагає від учасника процесу не пасивної позиції, а активних дій, спрямованих на подолання перешкод.

Цілком погоджуємося із твердженням: “Якщо існувала можливість вчинити дію (наприклад, через представника, або відправити поштою з іншого міста), але особа цим не скористалася, причина не буде визнана поважною” [37, с. 70].

Хоча прямо в ЦПК це не прописано, судова практика Верховного Суду активно використовує цей стандарт при оцінці конкретних справ, що забезпечує справедливий баланс між формальним дотриманням строку та захистом прав сумлінного учасника.

Так, Верховний Суд послідовно вказує на те, що сам факт введення воєнного стану не є достатньою підставою для поновлення строку. Важливо довести причинно-наслідковий зв'язок між обставинами, спричиненими війною, та неможливістю своєчасно вчинити процесуальну дію.

Касаційний цивільний суд у складі Верховного Суду розглянув клопотання військової частини про поновлення строку на касаційне оскарження. Суд зазначив, що введення воєнного стану та залучення особового складу до захисту Вітчизни могли ускладнити дотримання строку, однак скажник не надав доказів на підтвердження цього зв'язку. Верховний Суд наголосив, що для визнання причин пропуску строку поважними в умовах воєнного стану, пропуск має бути в прямому причинному зв'язку з цією обставиною та підтверджений відповідними доказами [38].

Цей приклад показує, що для визнання причин пропуску строку поважними недостатньо послатися лише на факт воєнного стану; необхідно довести, як саме ці обставини унеможливили вчинення процесуальної дії.

Отже, наведене доктринальне визначення "поважних причин" є методологічно вірним, повним та повністю відповідає системі чинного цивільного процесуального законодавства України.

Воно вдало поєднує імперативні вимоги закону щодо дотримання строків із гарантіями прав учасників процесу, вводячи об'єктивні та оціночні критерії, які дозволяють суду застосовувати статтю 127 ЦПК України справедливо та обґрунтовано, відмежовуючи об'єктивну неможливість від звичайної недбалості.

Інші науковці акцентують увагу на критерії вини: "Поважними є ті причини, які виключають суб'єктивну вину особи в пропуску строку. Вони мають бути непереборними або такими, що значно ускладнювали вчинення процесуальної дії, і підлягають обов'язковому документальному підтвердженню" [39, с. 345].

У даному визначенні критерій вини є центральним для розмежування добросовісної поведінки учасника процесу від недбалості чи зловживання правом. "Відсутність вини означає, що особа діяла сумлінно, але не змогла дотриматися строку через незалежні від неї обставини" [40, с. 85].

Прямого визначення вини у ЦПК немає, але частина 3 статті 13 ЦПК України імперативно вимагає від учасників справи діяти добросовісно.

Визнання причин поважними на підставі відсутності вини прямо корелює з цим принципом. Суд не поновлює строки особам, які проявили звичайну недбалість (наприклад, забули про дату засідання чи не ознайомилися з рішенням суду).

Судова практика Верховного Суду послідовно виходить з того, що принцип сумлінності (добросовісності) є визначальним при вирішенні питання про поновлення строків.

Зокрема, звичайна недбалість не є поважною причиною.

Вважається, що особа, яка бере участь у справі, зобов'язана активно цікавитися ходом розгляду справи, датами засідань, отримувати судові повідомлення та ознайомлюватися з текстами судових рішень (через пошту,

офіційний веб-портал "Судова влада України" або Єдиний державний реєстр судових рішень).

Так, суди виходять із того, що учасник процесу зобов'язаний проявляти розумну обачність та використовувати всі доступні засоби інформування.

Верховний Суд зазначив, що неотримання судового рішення поштою (навіть якщо були проблеми з доставкою) не є безумовною поважною причиною пропуску строку на апеляційне оскарження. Суд враховує, чи мав учасник справи можливість ознайомитися з текстом рішення в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР) або через інші офіційні джерела (веб-портал "Судова влада України"). Якщо така можливість була, а особа нею не скористалася, це свідчить про недбалість [41].

Завантаженість роботою, участь в інших судових процесах або особисті справи не визнаються судом як об'єктивні, непереборні обставини. Зайнятість представника або відпустка під час новорічних свят не визнається судом поважною причиною.

Суд вважає, що організація роботи представника (адвоката) є ризиком самої сторони.

Так, Верховний Суд відмовив у поновленні строку на апеляційне оскарження, вказавши, що посилання на те, що "в період новорічних свят представник перебував у відпустці", не можна визнати поважними причинами. Юридична необізнаність або внутрішні організаційні проблеми скаржника чи його представника не є підставою для поновлення строку [42].

Зокрема, загальне посилання на воєнний стан без доказів причинного зв'язку. Так, Верховний Суд наголосив, що сам по собі факт запровадження воєнного стану в Україні не може бути підставою для поновлення процесуального строку. Такою підставою можуть бути лише конкретні обставини, що виникли внаслідок воєнного стану та об'єктивно унеможливили виконання учасником процесуальних дій. Відсутність доказів такого причинного зв'язку свідчить про пасивність сторони [43].

Таким чином, наведені приклади демонструють послідовну практику ВС, яка вимагає від учасників процесу активної, сумлінної поведінки та належного доказування об'єктивних перешкод.

Отже, суд поновлює строки лише тоді, коли особа діяла з максимальною можливою обачністю та сумлінністю, але об'єктивні обставини (наприклад, перебування в лікарні, окупація, форс-мажор) унеможливили вчинення дії. Недбалість виключає поважність причин.

Крім того, погоджуємося із точкою зору, що “Додаткові критерії: непереборні або таки, що значно ускладнювали...” [44, с. 102].

На нашу думку, це конкретизує ступінь впливу обставин. Вони мають бути не просто незручними, а об'єктивно критичними для можливості вчинення дії.

Зокрема, це оціночні поняття, які суди застосовують на практиці. Наприклад, перебування на лікуванні (ускладнення) визнається поважною причиною, а легке нездужання – ні [45, с. 118].

Також, такі обставини “підлягають обов'язковому документальному підтвердженню, що є процесуальною вимогою, що забезпечує достовірність фактів. Слова заявника без доказів (наприклад, про хворобу без довідки) не мають юридичної сили” [46, с. 71].

Цей елемент відповідає загальним правилам доказування (статті 77, 83 ЦПК України), згідно з якими кожна сторона повинна довести обставини, на які вона посилається.

Отже, підхід, який акцентує увагу на критерії відсутності суб'єктивної вини, є фундаментальним для інституту поновлення процесуальних строків. Він повністю відповідає вимогам ЦПК України щодо сумлінності та доказування і використовується судовою практикою як основний інструмент для забезпечення справедливого та обґрунтованого застосування оціночного поняття "поважні причини".

Також вчені визначають, що "Поважні причини – це виключні обставини об'єктивного характеру, що виникли незалежно від волі особи та

унеможливили або суттєво ускладнили реалізацію нею свого процесуального права у встановлений законом чи судом строк, і які визнаються судом такими, що заслуговують на поновлення строку" [47, с. 149].

На нашу думку, таке визначення є найбільш комплексним і поєднує всі ключові критерії, що були розглянуті раніше. Воно має високу ступінь відповідності як доктрині, так і практиці застосування ЦПК України.

Це визначення підкреслює, що причини мають бути неординарними, нетиповими та існувати незалежно від суб'єктивного сприйняття особи. Це відповідає вимозі про надання доказів, що підтверджують факт [8, ст. 77, 83].

Зокрема, встановлюється стандарт істотності перешкоди. Законодавець (через судову практику) вимагає довести причинно-наслідковий зв'язок між обставиною та неможливістю вчинити дію. "Суттєво ускладнили" дозволяє суду застосовувати дискрецію навіть у тих випадках, коли дія теоретично була можливою, але вимагала надмірних зусиль.

Також, вказане визначення прямо вказує на оціночний характер поняття "поважні причини" та визначальну роль суддівської дискреції. Остаточне рішення завжди залишається за судом, який оцінює всю сукупність доказів. Це відповідає статті 127 ЦПК України.

Отже, це комплексне визначення є найбільш вдалим для використання в дипломній роботі, оскільки воно поєднує всі необхідні доктринальні та практичні критерії. Воно відображає сучасний підхід до розуміння "поважних причин", який забезпечує справедливий баланс між формалізмом процесуальних строків та гнучкістю судового захисту прав сумлінних учасників.

Таким чином, у науці цивільного процесу поважними вважаються лише ті причини, які відповідають наступним критеріям.

- 1) Об'єктивність. Вони існують незалежно від бажання чи волі особи;
- 2) Неможливість усунення. Особа не могла їх усунути, діючи розумно та добросочесно;

3) Причинний зв'язок. Існує прямий причинно-наслідковий зв'язок між обставиною та неможливістю вчинити дію вчасно;

4) Документальне підтвердження. Вони повинні бути підтверджені належними та допустимими доказами (довідки з лікарень, документи про відрядження, проходження служби, форс-мажорні обставини тощо).

Однак, проаналізувавши судову практику Верховного Суду, можемо виокремити й інші критерії поважності причин. Так, до них відносяться: об'єктивна непереборність (причини мають бути об'єктивно непереборними, тобто такими, що не залежать від волевиявлення особи, яка пропустила строк); істотність перешкод (обставини мають бути пов'язані з дійсно істотними труднощами чи перешкодами, які фізично або юридично унеможливили своєчасне вчинення процесуальної дії); належне підтвердження (вказані обставини підлягають підтвердженню шляхом подання відповідних та належних письмових доказів (довідки, лікарняні листи, документи про відрядження тощо); відсутність вини (сумлінність) (суд оцінює поведінку скаржника. Причини не будуть визнані поважними, якщо пропуск строку стався внаслідок звичайної недбалості, незнання закону чи бездіяльності).

Таким чином, у судовій практиці поважними визнаються лише ті причини, які є об'єктивними, не залежать від волі особи, створюють істотні перешкоди і належним чином доведені в суді.

Отже, на основі проведеного аналізу доктринальних підходів та узагальнень судової практики Верховного Суду, що використовують критерії об'єктивності, відсутності вини та причинно-наслідкового зв'язку, пропонується власне, універсальне визначення поважних причин пропуску процесуальних строків, пропонуємо вважати поважними причинами пропуску процесуальних строків сукупність обставин об'єктивного, виняткового характеру, які виникли незалежно від волі учасника справи, були непереборними на момент спливу строку і перебувають в прямому причинно-наслідковому зв'язку з неможливістю своєчасного вчинення ним процесуальної дії, за умови сумлінної та розумно обачної поведінки особи.

Для забезпечення єдності судової практики, зменшення суддівської дискреції та запобігання зловживанням, доповнити ЦПК України (наприклад, новою статтею 127-1) орієнтовним переліком обставин, які можуть бути визнані поважними: “1. Поважними причинами пропуску процесуальних строків можуть бути визнані, зокрема, такі обставини:

1. тяжка хвороба особи або її близьких родичів, підтверджена належними медичними документами;
2. обставини непереборної сили (стихійне лихо, воєнні дії в місці проживання/перебування особи, що унеможливило доступ до правосуддя);
3. перебування особи на військовій службі під час дії воєнного стану;
4. інші обставини, що об'єктивно унеможлилювали вчинення процесуальної дії та не залежать від волі особи, за умови її сумлінної поведінки*

* 1. Під час дії воєнного або надзвичайного стану на території України чи в окремих її місцевостях перебіг процесуальних строків може бути зупинений на весь час дії такого стану, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

2. Питання поновлення строків, пропущених внаслідок обставин, пов'язаних із введенням воєнного стану, вирішуються судом з урахуванням причинного зв'язку між цими обставинами та неможливістю вчинення процесуальної дії”.

Висновки до Розділу 2

При дослідженні дискусійних питань, зазначених у Розділі 2 дипломного дослідження, автор доходить наступних висновків.

1. Окремої уваги заслуговують досліджені норми при запровадженні воєнного стану. Вплив воєнного стану на процесуальні строки регулюється окремими законами, а не безпосередньо ЦПК України. Це створює правову невизначеність та вимагає постійного моніторингу додаткових нормативних актів. Отже, пропонуємо доповнити Главу 6 ЦПК України окремою статтею (наприклад, статтею 120-1), яка б імперативно визначала особливості перебігу, зупинення чи поновлення процесуальних строків в умовах дії воєнного або надзвичайного стану на території України;

2. У науці цивільного процесу поважними вважаються лише ті причини, які відповідають наступним критеріям: об'єктивність; неможливість усунення; причинний зв'язок; документальне підтвердження.

3. Проте, проаналізувавши судову практику Верховного Суду, можемо виокремити й інші критерії поважності причин. Так, до них відносяться: об'єктивна непереборність; істотність перешкод; належне підтвердження; відсутність вини (сумлінність). Таким чином, у судовій практиці поважними визнаються лише ті причини, які є об'єктивними, не залежать від волі особи, створюють істотні перешкоди і належним чином доведені в суді;

4. На основі проведеного аналізу доктринальних підходів та узагальнень судової практики Верховного Суду, що використовують критерії об'єктивності, відсутності вини та причинно-наслідкового зв'язку, пропонується власне, універсальне визначення поважних причин пропуску процесуальних строків. Отже, пропонуємо вважати поважними причинами пропуску процесуальних строків сукупність обставин об'єктивного, виняткового характеру, які виникли незалежно від волі учасника справи, були непереборними на момент спливу строку і перебувають в прямому

причинно-наслідковому зв'язку з неможливістю своєчасного вчинення ним процесуальної дії, за умови сумлінної та розумно обачної поведінки особи.

Для забезпечення єдності судової практики, зменшення суддівської дискреції та запобігання зловживанням, доповнити ЦПК України (наприклад, новою статтею 127-1) орієнтовним переліком обставин, які можуть бути визнані поважними: “1. Поважними причинами пропуску процесуальних строків можуть бути визнані, зокрема, такі обставини: тяжка хвороба особи або її близьких родичів, підтверджена належними медичними документами; обставини непереборної сили (стихійне лихо, воєнні дії в місці проживання/перебування особи, що унеможливило доступ до правосуддя); перебування особи на військовій службі під час дії воєнного стану; інші обставини, що об'єктивно унеможливлювали вчинення процесуальної дії та не залежать від волі особи, за умови її сумлінної поведінки*

* 1. Під час дії воєнного або надзвичайного стану на території України чи в окремих її місцевостях перебіг процесуальних строків може бути зупинений на весь час дії такого стану, якщо інше не передбачено цим Кодексом.

2. Питання поновлення строків, пропущених внаслідок обставин, пов'язаних із введенням воєнного стану, вирішуються судом з урахуванням причинного зв'язку між цими обставинами та неможливістю вчинення процесуальної дії”.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРОЦЕСУАЛЬНІ СТРОКИ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Аналіз актуальної судової практики Верховного Суду щодо застосування процесуальних строків

Аналіз актуальної судової практики Верховного Суду (КЦС ВС та ВП ВС) є критично важливим для розуміння того, як оціночні поняття (наприклад, "поважні причини" пропуску строку) застосовуються на практиці, особливо в умовах дії воєнного стану.

Верховний Суд забезпечує єдність правозастосування, формулюючи правові позиції, які є орієнтиром для судів нижчих інстанцій.

На основі вищепроведеного дослідження (Розділи 1 та 2) сновні проблеми застосування норм про процесуальні строки у цивільному процесі можна згрупувати за кількома напрямками.

До першого напрямку можемо віднести проблеми правової визначеності оціночних понять.

Найсуттєвішою проблемою є використання законодавцем оціночного поняття "поважні причини" пропуску строку (стаття 127 ЦПК України) без надання будь-яких критеріїв чи орієнтовного переліку в самому Кодексі (раніше було запропоновано пропозиції щодо внесення змін до ЦПК).

Як вірно стверджують фахівці, "Основні тенденції судової практики зосереджені на застосуванні критеріїв сумлінності, об'єктивності обставин та причинного зв'язку" [48].

Розглянемо критерії "поважності" причин пропуску строку.

Судова практика послідовно дотримується позиції, що "поважними визнаються лише ті обставини, які є об'єктивно непереборними, не залежать від волевиявлення особи та пов'язані з дійсно істотними перешкодами. При цьому, особа має діяти сумлінно та використовувати всі доступні їй засоби захисту".

Так, у справі № 990/123/23 Верховний Суд поновив строк Службі безпеки України на подання доказів, оскільки неможливість їх подання була зумовлена законодавчими обмеженнями щодо нерозголошення визначених видів інформації, тобто причинами, що не залежали від суб'єкта [51].

Щодо застосування строків в умовах воєнного стану, слід зазначити, що актуальна практика Верховного Суду 2023-2025 років приділяє значну увагу питанням застосування процесуальних строків в умовах воєнного стану.

Проте, факт воєнного стану не є автоматичною підставою для поновлення строку. Суд не заперечує, що обставини воєнного стану можуть ускладнити дотримання строків, але вимагає доведення прямого причинного зв'язку.

Так, для поновлення строку необхідно надати належні та допустимі докази, що саме воєнні дії (перебування в зоні бойових дій, знищення пошти, залучення до захисту Вітчизни) фізично унеможливили вчинення дії.

Також, якщо особа перебувала в безпечному регіоні або мала можливість діяти через представника чи електронний кабінет, але не зробила цього, суд розцінює це як недбалість і відмовляє у поновленні строку.

Прикладом, який ілюструє застосування цих критеріїв у цивільній справі, є Ухвала КЦС ВС від 21 липня 2022 року у справі № 127/2897/13-ц [52].

Так, особа пропустила строк на касаційне оскарження у цивільній справі. У своєму клопотанні про поновлення строку вона послалася виключно на факт введення воєнного стану на території України.

Верховний Суд відмовив у поновленні строку, зазначивши наступне. Суд підтвердив правову позицію, що сам по собі факт введення в Україні воєнного стану не є підставою для поновлення пропущеного строку, встановленого законом для вчинення процесуальної дії.

Заявник не надав жодних конкретних доказів того, як саме обставини, пов'язані з воєнним станом (наприклад, перебування в зоні бойових дій, евакуація, знищення документів), об'єктивно унеможливили подання касаційної скарги у встановлений 30-денний строк.

Тягар доведення поважності причин покладається на особу, яка пропустила строк. За відсутності таких доказів суд розцінює пропуск строку як недбалість.

Цей приклад чітко демонструє, що для успішного поновлення процесуального строку в умовах воєнного стану учасник цивільного процесу має не просто послатися на війну, а довести конкретний, об'єктивний причинно-наслідковий зв'язок між обставинами воєнного часу та неможливістю реалізувати своє право вчасно.

Верховний Суд підтверджує загальні правила обчислення строків (статті 114-116 ЦПК України), зокрема правило "наступного робочого дня". Це забезпечує правову визначеність та гарантує учасникам повний обсяг процесуальних прав.

Аналіз практики Верховного Суду свідчить про домінування підходу, який вимагає від учасників справи активної та сумлінної поведінки. Суд використовує оціночні поняття для забезпечення справедливого балансу, але жорстко розмежовує об'єктивну неможливість діяти (поважні причини) та суб'єктивну недбалість (неповажні причини), що є ключовим для правильного застосування інституту процесуальних строків.

Наступною проблемою, на нашу думку, є проблема суб'єктивізму суддів. Так, вирішення питання про поновлення строку залежить від внутрішнього переконання конкретного судді, що підриває принцип правової визначеності.

Проблема суб'єктивізму суду в цивільному процесі – це “ситуація, коли вирішення справи або певного процесуального питання (наприклад, поновлення строку, оцінка доказів) залежить не від чіткої та однозначної норми закону, а від внутрішнього переконання, особистих поглядів, досвіду або навіть упереджень конкретного судді” [55, с. 56].

Як вірно стверджують фахівці, “це явище виникає там, де законодавство використовує так звані "оціночні поняття", які не мають точного легального визначення” [56, с. 376].

Зокрема, законодавець часто використовує такі терміни, як "розумний строк", "поважні причини", "найкращі інтереси дитини", "недобросовісна поведінка". Закон не розкриває їхнього змісту, залишаючи це на розсуд суду.

Так, законодавець свідомо уникає вичерпного переліку або чіткого визначення цих термінів, оскільки неможливо передбачити все різноманіття життєвих ситуацій. Оціночні поняття дозволяють праву бути гнучким та адаптуватися до конкретних, унікальних обставин кожної справи.

На нашу думку, відсутність легального визначення надає суду повноваження (дискрецію) самостійно оцінювати фактичні обставини справи та відносити їх до того чи іншого оціночного поняття, ґрунтуючись на внутрішньому переконанні та загальних принципах права (добросовісність, розумність, справедливість).

Слушною є точка зору, що зворотним боком гнучкості є ризик суб'єктивізму. Те, що один суддя вважає "розумним строком", інший може розцінити інакше. Це створює проблему неоднакового застосування закону [59, с. 476].

Зокрема, якщо схожі справи вирішуються по-різному лише тому, що їх розглядають різні судді з різними "внутрішніми переконаннями" [60], це прямо порушує конституційний принцип рівності всіх перед законом і судом.

Також, для учасників процесу це означає відсутність передбачуваності судового рішення. Вони не можуть покладатися на сталу практику і змушені діяти в умовах правової невизначеності.

Проте, саме для усунення цієї проблеми і існує касаційна інстанція. "Її основне завдання – забезпечувати єдність судової практики. Через перегляд рішень і формування обов'язкових правових позицій Верховний Суд встановлює стандарти тлумачення оціночних понять, обмежуючи таким чином простір для суб'єктивізму суддів нижчих інстанцій" [61].

Яскравим прикладом проблеми суб'єктивізму та її вирішення через формування єдиної правової позиції Верховного Суду є ситуація, коли суди

по-різному трактували, чи є обставини воєнного стану автоматичною підставою для поновлення строків.

Так, проблема суб'єктивізму виникала на рівні судів першої та апеляційної інстанцій, які іноді автоматично поновлювали строки, посилаючись лише на факт війни. Велика Палата Верховного Суду (ВП ВС) усунула цю розбіжність.

Велика Палата Верховного Суду сформулювала остаточний висновок, який є обов'язковим для всіх судів України і обмежує їхній суб'єктивізм.

По-перше, факт запровадження воєнного стану сам по собі (автоматично) не продовжує, не зупиняє та не поновлює процесуальні строки.

По-друге, судді не можуть керуватися лише внутрішнім переконанням, що "під час війни всі строки поновлюються" [62].

По-третє, обов'язковим є доведення. Учасник справи повинен надати належні та допустимі докази того, як саме обставини, спричинені воєнним станом (наприклад, евакуація, перебування в окупації, знищення пошти), об'єктивно унеможливили вчинення процесуальної дії у встановлений законом строк.

Отже, ця постанова ВП ВС є яскравою ілюстрацією подолання суб'єктивізму. Вона встановила чіткий, об'єктивний критерій оцінки поважності причин (необхідність доведення причинно-наслідкового зв'язку), що тепер усуває можливість для різних суддів приймати протилежні рішення в однакових ситуаціях.

Наступною проблемою, з якою стикаються суди при вирішенні справ щодо строків у цивільному судочинстві – це підрив принципу правової визначеності. Ця проблема нерозривна пов'язана із суб'єктивізмом, оскільки основна небезпека останнього полягає в тому, що він порушує конституційний принцип правової визначеності. Цей принцип вимагає, щоб закон був передбачуваним: особа має можливість розумно передбачити наслідки своєї поведінки.

Зокрема, на нашу думку, суб'єктивізм призводить до ситуації, коли в однакових фактичних обставинах різні судді виносять різні рішення. Це підриває довіру до правосуддя та принцип рівності всіх перед законом і судом.

Крім того, там, де є широкий простір для суддівського розсуду та суб'єктивізму, зростають ризики корупційних проявів або упередженого ставлення до сторін.

Зокрема, також існує проблема неоднозначної судової практики. Суди першої та апеляційної інстанцій можуть по-різному трактувати однакові обставини (наприклад, хворобу, відпустку) як поважні чи неповажні.

Для ілюстрації проблеми неоднозначної судової практики на рівні судів першої та апеляційної інстанції, що існувала до формування єдиної позиції Верховного Суду, можна навести приклад, пов'язаний із застосуванням "розумного строку" та належного інформування сторін.

Цей приклад із практики 2024 року демонструє, як різні суди по-різному оцінювали обов'язок суду інформувати учасників справи про свої рішення, що впливало на дотримання процесуальних строків.

Так, учасниця справи (через представника-адвоката з Електронним кабінетом) стверджувала, що не отримала ухвалу апеляційного суду вчасно для подачі касаційної скарги. Суди першої та апеляційної інстанцій мали різне бачення щодо того, на кого покладається ризик неотримання ухвали та які дії має вчиняти суд для належного інформування.

Суд апеляційної інстанції виходив з того, що раз представник має Електронний кабінет, він сам має відстежувати всі документи. Суд відмовив у відкритті касаційного провадження через пропуск строку, вважаючи причини неповажними.

Верховний Суд скасував рішення апеляційного суду і направив справу на новий розгляд, вказавши, що суд апеляційної інстанції порушив норми процесуального права.

Верховний Суд зазначив, що суд повинен був інформувати представника позивачки про всі ухвали у справі, надсилаючи їх до

Електронного кабінету. Навіть, якщо були технічні проблеми, суд мав використати інші доступні засоби (електронну пошту, телефонограму за контактами, наведеними в апеляційній скарзі).

Суд дійшов висновку, що апеляційний суд проявив надмірний формалізм, не забезпечив належного інформування, чим порушив право скажника на доступ до суду на стадії апеляційного оскарження [63].

Цей приклад ілюструє, що навіть за наявності сучасних засобів комунікації (Електронний суд), суди нижчих інстанцій можуть по-різному трактувати обов'язки суду щодо інформування, і лише позиція Верховного Суду забезпечує єдиний та неформалізований підхід до застосування процесуальних строків.

Крім того, існує проблема розмежування "продовження" та "поновлення" строків.

Існує плутанина між інститутами продовження строків (стаття 121 ЦПК України) та поновлення строків (стаття 127 ЦПК України). На практиці суди іноді неналежним чином застосовують ці механізми, зокрема намагаються "продовжити" законний строк (наприклад, строк апеляції), що є невірним з формально-юридичної точки зору, оскільки законні строки можна лише поновити після їх спливу з поважних причин.

Наступними проблемами є проблеми застосування строків в умовах кризових ситуацій (воєнний стан).

Чинний ЦПК України не містить спеціальних системних норм, які б регулювали перебіг процесуальних строків в умовах воєнного або надзвичайного стану. Це створює правову прогалину, яку доводиться заповнювати окремими законами або роз'ясненнями Верховного Суду.

Цей приклад із цивільного судочинства ілюструє застосування критеріїв "розумної обачності" та обов'язку використання доступних засобів інформування під час воєнного стану, що є ключовим для подолання проблеми суб'єктивізму.

Так, особа, яка мала право на касаційне оскарження, стверджувала, що пропустила строк, оскільки не отримала повний текст судового рішення апеляційної інстанції в паперовому вигляді поштою.

Учасник справи посилався на загальні труднощі, пов'язані з роботою пошти та воєнним станом.

Верховний Суд відмовив у поновленні строку і вказав, що учасник справи не проявив належної сумлінності та обачності. Суд обґрунтував це наступним.

Суд апеляційної інстанції належним чином направив копію оскаржуваного рішення. Ризики, пов'язані з роботою поштового зв'язку, не є безумовною підставою для поновлення строку, якщо особа мала інші способи дізнатися про рішення.

Суд наголосив, що оскаржуване судове рішення було розміщено в Єдиному державному реєстрі судових рішень (ЄДРСР). Сумлінний учасник процесу, який зацікавлений у захисті своїх прав, зобов'язаний був перевірити інформацію про свою справу в публічних реєстрах.

Заявник не надав доказів того, що він був позбавлений доступу до мережі Інтернет або до ЄДРСР, або що він перебував в таких умовах (наприклад, в окупації чи зоні активних бойових дій), які б повністю унеможливили отримання інформації [65].

Ця справа демонструє, що навіть в умовах воєнного стану Верховний Суд застосовує високий стандарт доказування об'єктивних причин. Судді не визнають поважними причинами посилення на загальні труднощі, якщо сторона проявила пасивність і не використала всі доступні та розумно очікувані від неї засоби (наприклад, перевірку ЄДРСР).

На основі проведеного аналізу актуальної судової практики Верховного Суду, викладеного вище, можна зробити наступні ключові висновки та визначити основні проблеми, що існують у правозастосуванні інституту процесуальних строків.

Аналіз актуальної судової практики Верховного Суду свідчить про те, що судовий орган відіграє вирішальну роль у забезпеченні єдності правозастосування та подоланні прогалин і неоднозначностей законодавства України щодо процесуальних строків.

Зокрема, судді заповнюють законодавчі прогалини. Оскільки ЦПК України використовує оціночні поняття ("поважні причини", "розумний строк") і не містить чітких критеріїв їх застосування, саме Верховний Суд формує обов'язкові для нижчих судів правові позиції, конкретизуючи ці поняття.

Крім того, судова практика послідовно виходить із принципу сумлінності учасників процесу. Поважними визнаються лише ті причини, які є об'єктивними, непереборними, не залежать від волі особи та мають прямий причинно-наслідковий зв'язок із пропуском строку.

Тягар доведення поважності причин покладається на заявника. Суд не приймає загальних посилок (наприклад, на воєнний стан чи відсутність коштів), а вимагає конкретних, документально підтверджених доказів неможливості вчинення дії.

Як свідчить проведений аналіз, практика ВС намагається знайти баланс між жорстким дотриманням строків (що забезпечує швидкість та визначеність правосуддя) та гарантіями права на судовий захист (через поновлення строків сумлінним учасникам).

Також, аналіз практики виявив такі основні проблеми, які вимагають вирішення на рівні законодавства або подальшої уніфікації.

По-перше, це проблема суб'єктивізму судів першої та апеляційної інстанцій. Незважаючи на наявність позицій ВС, на нижчих рівнях зберігається ризик неоднакового тлумачення однакових обставин. Те, що один суддя вважає "поважною причиною", інший може розцінити як недбалість. Це підриває принцип правової визначеності до моменту перегляду справи касаційною інстанцією.

По-друге, це невизначеність критеріїв "розумної обачності" в умовах кризи. Існує проблема з визначенням стандарту "розумно очікуваних" дій від особи в умовах воєнного стану. Суди вимагають використовувати електронні засоби (ЄДРСР, Електронний суд), але не завжди враховують реальні технічні перешкоди (відсутність світла, зв'язку, інтернету в регіонах).

По-третє, це відсутність спеціальних норм у ЦПК України щодо воєнного стану. Проблема полягає в тому, що суди змушені керуватися загальними нормами ЦПК та окремими законами, що створює правову невизначеність. Потрібне системне закріплення правил перебігу строків в умовах особливих правових режимів безпосередньо в процесуальному кодексі.

3.2. Пропозиції щодо оптимізації інституту процесуальних строків в ЦПК України

На основі виявлених проблем у застосуванні законодавства про процесуальні строки (п.3.1.), у даному підрозділі спробуємо запропонувати конкретні заходи щодо оптимізації інституту в ЦПК України.

Щодо проблеми суб'єктивізму судів першої та апеляційної інстанцій (щодо оціночних понять).

Так, суть проблеми полягає у тому, що вирішення питання про поновлення строку залежить від внутрішнього переконання конкретного судді через використання оціночного поняття "поважні причини", що підриває принцип правової визначеності та призводить до неоднаковості практики на нижчих рівнях.

Отже, пропонуємо подолати дану проблему шляхом внесення пропозиції щодо оптимізації (зміни до ЦПК України), а саме - запровадити орієнтовний (але не вичерпний) перелік поважних причин у ЦПК України.

Доповнити Главу 6 ЦПК України новою статтею (наприклад, статтею 127-1), яка б містила перелік обставин, що можуть бути визнані поважними

причинами (тяжка хвороба, обставини непереборної сили, перебування на військовій службі тощо). Це надасть суддям чіткі орієнтири та зменшить простір для суб'єктивної дискреції, не усуваючи гнучкості права (дана пропозиція була зазначена у Розділі 2).

Окрім законодавчої деталізації (включення орієнтовного переліку поважних причин до ЦПК України) та забезпечення єдності судової практики Верховним Судом, існують інші організаційні та процесуальні шляхи вирішення проблеми суб'єктивізму суддів.

По-перше, це підвищення стандартів обґрунтування судових рішень. Шлях вирішення полягає не в зміні закону, а в більш вимогливому ставленні до якості мотивування суддями своїх рішень.

Механізм запровадження такого вирішення проблеми суб'єктивізму відображується у законодавчому посиленні вимоги до змісту ухвали суду про поновлення або відмову у поновленні строку (шляхом внесення змін до відповідних статей ЦПК України, що регулюють зміст ухвали).

Суддя має бути зобов'язаний не просто послатися на "відсутність поважних причин", а детально обґрунтувати, чому саме подані стороною докази не відповідають критеріям об'єктивності, непереборності чи сумлінності. Це підвищить прозорість суддівського розсуду та полегшить апеляційний перегляд.

Наступною пропозицією є запровадження інституту "пілотних рішень" у цивільному судочинстві. Це організаційний шлях, запозичений з практики Європейського суду з прав людини та адміністративної юрисдикції [65, с. 764].

Механізм полягає у визначення Верховним Судом "пілотних справ" щодо найбільш спірних питань застосування строків (наприклад, оцінка певного виду медичних довідок або дій в умовах евакуації).

Після ухвалення пілотного рішення всі суди зобов'язані застосовувати вироблений стандарт у подібних справах.

Це швидко уніфікує практику і зменшить суб'єктивізм.

Наступною слушною пропозицією є посилення ролі професійної правничої допомоги та адвокатського самоврядування

Механізм здійснення полягає у підвищенні стандартів професійної етики та відповідальності адвокатів за дотримання процесуальних строків своїх клієнтів.

Якщо пропуск строку стався з вини адвоката (недбалість, відпустка без заміни), клієнт повинен мати дієвий механізм захисту своїх прав через дисциплінарні комісії адвокатури, що зменшить кількість необґрунтованих клопотань про поновлення строку в судах.

Також, на нашу думку, дієвою є пропозиція щодо автоматизації та використання "Електронного суду".

Даний захід передбачає максимальну цифровізацію процесу інформування учасників.

Суть полягає у законодавчому закріпленні безумовного пріоритету інформування через "Електронний кабінет" для зареєстрованих користувачів. Це мінімізує суб'єктивізм при оцінці "неотримання пошти" та покладає ризик неотримання інформації (за умови належного функціонування системи) на самого користувача.

Таким чином, на основі зазначених пропозицій щодо оптимізації інституту процесуальних строків можна зробити наступний висновок.

Запропоновані шляхи вирішення проблеми суб'єктивізму суду є комплексними і спрямовані на досягнення балансу між гнучкістю права та правовою визначеністю.

Основні напрями оптимізації передбачають наступне: 1) законодавча конкретизація; 2) посилення стандартів обґрунтування; 3) організаційні заходи та цифровізація.

Реалізація цих пропозицій сприятиме підвищенню ефективності цивільного судочинства, забезпечить єдність правозастосування та зміцнить довіру до судової системи України.

Наступною зазначеною проблемою, є проблема невизначеності критеріїв "розумної обачності" в умовах кризи.

Зазначалося, що існує неоднозначність у визначенні стандарту "розумно очікуваних" дій від учасника процесу (особливо під час воєнного стану), що породжує відмови у поновленні строків через формальне посилення на наявність ЄДРСР, навіть за об'єктивних технічних перешкод.

Пропонуємо наступні пропозиції щодо оптимізації (Зміни до ЦПК України).

По-перше, вважаємо за необхідне закріпити в ЦПК України пріоритет фізичного (реального) доступу до інформації над формальним, а саме - доповнити статтю 119 ЦПК України ("Порядок подання документів") положенням про те, що обов'язок суду забезпечити інформування альтернативними засобами (телефонограма, електронна пошта) виникає, якщо наявні обґрунтовані сумніви щодо можливості використання основним засобом (пошта, Електронний кабінет) у зв'язку з об'єктивними обставинами (наприклад, відсутність електроенергії/зв'язку в регіоні).

На нашу думку, слухною є пропозиція щодо запровадження стандарту "обґрунтованих сумнівів" для суду.

Судді часто керуються формальним підходом ("ми надіслали в Електронний кабінет, а ризики неотримання – ваші"), не беручи до уваги реальну ситуацію в країні чи конкретному регіоні.

Отже, пропонуємо закріпити обов'язок суду перевіряти наявність реального доступу до інформації в кризових регіонах, а саме - доповнити статтю 127 ЦПК України ("Поновлення процесуальних строків") положенням, що при розгляді клопотань про поновлення строку, пропущеного в умовах воєнного стану, суд зобов'язаний враховувати офіційні дані про відсутність зв'язку, електропостачання, роботу поштових відділень у відповідному регіоні України, що підтверджуються даними військових адміністрацій, "Укрпошти" тощо.

Це перенесе тягар доказування загальних умов на суд і дозволить уникнути надмірного формалізму.

Також, була зазначена проблема щодо визначення обставин непереборної сили (форс-мажор), що регулюються загальними нормами ЦК України, але в процесуальному праві вони використовуються як оціночне поняття без чіткої прив'язки до процедурних наслідків.

Таким чином, пропонуємо чітко визначити статус обставин непереборної сили як безумовної поважної причини, а саме – внести зміни до статті 127 ЦПК України, зазначивши, що наявність сертифіката Торгово-промислової палати України (ТПП України), який підтверджує форс-мажорні обставини (наприклад, неможливість роботи підприємства через бойові дії, що унеможливило подачу скарги), є достатнім та безумовним доказом поважності причин пропуску строку, якщо існує прямий причинний зв'язок.

Також, на нашу думку, слушною є пропозиція щодо встановлення чітких критеріїв "розумної обачності" для суду.

Суди по-різному трактують, що саме мала зробити "розумна" особа в умовах війни для дотримання строку.

Отже, пропонуємо, включення до ЦПК України критеріїв оцінки поведінки учасника процесу в кризових умовах.

Зокрема, пропонуємо доповнити статтю 13 ЦПК України ("Добросовісність") частиною, яка б встановлювала, що оцінка добросовісності та розумності дій учасника справи в умовах воєнного стану здійснюється з урахуванням реальних загроз життю та здоров'ю, обмежень у пересуванні, доступі до зв'язку та інших об'єктивних обставин, що діяли на момент спливу строку.

Також, пропонуємо систематизувати норми щодо перебігу строків в умовах особливих правових режимів безпосередньо в ЦПК України.

Доповнити Главу 6 ЦПК України новою статтею (наприклад, статтею 120-1 "Особливості обчислення процесуальних строків в умовах воєнного або

надзвичайного стану"), яка б уніфіковано та вичерпно регулювала питання зупинення, продовження та поновлення строків на період дії таких режимів.

Таким чином, запропоновані заходи щодо оптимізації інституту процесуальних строків є комплексними, актуальними та спрямовані на усунення ключових проблем правозастосування, особливо в умовах кризових ситуацій, зокрема воєнного стану.

Основне обґрунтування доцільності пропозицій полягає у наступному.

1) Забезпечення реального доступу до правосуддя. Пропозиції щодо пріоритету фізичного (реального) доступу до інформації над формальним виконанням обов'язків судом (наприклад, направленням в електронний кабінет) є критично важливими. Вони забезпечують реалізацію конституційного права на судовий захист навіть в умовах об'єктивних перешкод (відсутність світла/зв'язку), що відповідає міжнародним стандартам справедливого судочинства;

2) Зменшення суб'єктивізму та правова визначеність. Включення до ЦПК України чітких критеріїв оцінки поведінки учасників в умовах кризи та обов'язку суду враховувати офіційні дані про умови в регіонах мінімізує суддівську дискрецію. Це підвищить передбачуваність судових рішень і забезпечить єдність правової практики;

3) Систематизація та уніфікація законодавства. Закріплення в ЦПК України спеціальних норм щодо обчислення строків під час воєнного стану та використання сертифікатів ТПП України як безумовного доказу форс-мажору усуває правові прогалини. Це забезпечить системність правового регулювання та зменшить необхідність звернення до додаткових нормативних актів.

Отже, на нашу думку, реалізація цих пропозицій дозволить досягти необхідного балансу між імперативністю процесуальних строків (як елементу судової дисципліни) та гнучкістю правозастосування (як гарантії прав сумлінних учасників). Оптимізація інституту процесуальних строків у такий спосіб підвищить ефективність цивільного судочинства України та зміцнить довіру громадян до судової системи в цілому.

Висновки до Розділу 3

На основі проведеного аналізу актуальної судової практики Верховного Суду, викладеного вище, можна зробити наступні ключові висновки та визначити основні проблеми, що існують у правозастосуванні інституту процесуальних строків.

Аналіз актуальної судової практики Верховного Суду свідчить про те, що судовий орган відіграє вирішальну роль у забезпеченні єдності правозастосування та подоланні прогалин і неоднозначностей законодавства України щодо процесуальних строків.

Зокрема, судді заповнюють законодавчі прогалини. Оскільки ЦПК України використовує оціночні поняття ("поважні причини", "розумний строк") і не містить чітких критеріїв їх застосування, саме Верховний Суд формує обов'язкові для нижчих судів правові позиції, конкретизуючи ці поняття.

Крім того, судова практика послідовно виходить із принципу сумлінності учасників процесу. Поважними визнаються лише ті причини, які є об'єктивними, непереборними, не залежать від волі особи та мають прямий причинно-наслідковий зв'язок із пропуском строку.

Тягар доведення поважності причин покладається на заявника. Суд не приймає загальних посилок (наприклад, на воєнний стан чи відсутність коштів), а вимагає конкретних, документально підтверджених доказів неможливості вчинення дії.

Як свідчить проведений аналіз, практика ВС намагається знайти баланс між жорстким дотриманням строків (що забезпечує швидкість та визначеність правосуддя) та гарантіями права на судовий захист (через поновлення строків сумлінним учасникам).

Також, аналіз практики виявив такі основні проблеми, які вимагають вирішення на рівні законодавства або подальшої уніфікації.

По-перше, це проблема суб'єктивізму судів першої та апеляційної інстанцій. Незважаючи на наявність позицій ВС, на нижчих рівнях зберігається ризик неоднакового тлумачення однакових обставин. Те, що один суддя вважає "поважною причиною", інший може розцінити як недбалість. Це підриває принцип правової визначеності до моменту перегляду справи касаційною інстанцією.

По-друге, це невизначеність критеріїв "розумної обачності" в умовах кризи. Існує проблема з визначенням стандарту "розумно очікуваних" дій від особи в умовах воєнного стану. Суди вимагають використовувати електронні засоби (ЄДРСР, Електронний суд), але не завжди враховують реальні технічні перешкоди (відсутність світла, зв'язку, інтернету в регіонах).

По-третє, це відсутність спеціальних норм у ЦПК України щодо воєнного стану. Проблема полягає в тому, що суди змушені керуватися загальними нормами ЦПК та окремими законами, що створює правову невизначеність. Потрібне системне закріплення правил перебігу строків в умовах особливих правових режимів безпосередньо в процесуальному кодексі.

Зокрема, реалізація запропонованих у п. 3.2. пропозицій дозволить досягти необхідного балансу між імперативністю процесуальних строків (як елементу судової дисципліни) та гнучкістю правозастосування (як гарантії прав сумлінних учасників). Оптимізація інституту процесуальних строків у такий спосіб підвищить ефективність цивільного судочинства України та зміцнить довіру громадян до судової системи в цілому.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на основі проведеного дослідження, автор доходить наступних висновків:

1. Аналізуючи вказані визначення поняття процесуальних строків, автором виокремлено ключові ознаки, які характеризують інститут процесуальних строків. Зокрема, до них відносить наступні: часові межі; регламентація; обов'язковість; правові наслідки.

2. У доктрині цивільного процесуального права переважає позиція, згідно з якою правова природа процесуальних строків є змішаною, але тяжіє до публічно-правової – вони поєднують імперативні вимоги закону з елементами диспозитивності, які проявляються через можливість суду (а не сторін) коригувати часові рамки в інтересах справедливого розгляду справи.

3. Класифікація процесуальних строків дозволяє системно підійти до вивчення інституту процесуальних строків, розуміючи, що ключовим є поділ на законні та судові строки, які, по суті, є імперативними для виконання, але можуть бути поновлені судом, якщо пропуск стався з поважних причин.

4. Абсолютно імперативні строки характеризуються найвищим ступенем жорсткості та незмінності. Їх мета – забезпечення правової визначеності та стабільності цивільного обороту. Можливість їх поновлення судом відсутня або вкрай обмежена. Класичним прикладом є строки, пов'язані з моментом набрання судовим рішенням законної сили, що є незворотною подією, яка має остаточні юридичні наслідки.

5. Відносно імперативні строки – це переважна більшість класичних "законних строків", встановлених ЦПК України. Вони мають високий ступінь імперативності, і їх пропуск тягне серйозні наслідки. Однак законодавець передбачає запобіжник у вигляді можливості їх поновлення судом за наявності поважних причин (стаття 127 ЦПК України). До цієї групи належать, зокрема, строки апеляційного (стаття 354 ЦПК України) та касаційного (стаття 382 ЦПК України) оскарження судових рішень.

6. Судові (дискреційні) строки встановлюються безпосередньо судом (суддею) в ухвалі у випадках, не врегульованих законом. Вони мають середній ступінь обов'язковості (обов'язкові в рамках конкретного судового рішення) і передбачають можливість їх продовження судом за клопотанням сторони (стаття 121 ЦПК України). Прикладом є строк для усунення недоліків позовної заяви, залишеної без руху (стаття 185 ЦПК України).

7. Орієнтовні (рекомендаційні) строки не є процесуальними строками в повному розумінні, а мають внутрішній організаційно-технічний характер для суду та суддів. Вони встановлюють певні орієнтири для забезпечення оперативності правосуддя (наприклад, строки розгляду справи по суті згідно зі статтею 210 ЦПК України). Їх недотримання не тягне фатальних наслідків для учасників процесу (не призводить до втрати права на захист), хоча може бути підставою для дисциплінарної відповідальності судді.

Запропонована класифікація дозволяє більш системно підійти до правового регулювання та застосування інституту процесуальних строків, враховуючи різний ступінь їхньої жорсткості та гнучкості в цивільному судочинстві.

8. Найбільш значущим для практики є поділ строків залежно від суб'єкта їх встановлення. Законні строки є жорсткими імперативними нормами, тоді як судові строки передбачають елемент суддівської дискреції та гнучкості, що дозволяє суду враховувати індивідуальні обставини справи.

9. Переважна більшість процесуальних строків є імперативними. Це означає, що сторони не можуть домовитися про їх зміну. Саме імперативність забезпечує публічний порядок, дисципліну в процесі та реалізацію принципу "розумного строку".

Крім того, поділ на строки-пересічні (преклюзивні), пропуск яких має фатальні наслідки (втрата права на дію), та строки-непересічні (ординарні), пропуск яких може бути виправлений або тягне лише штрафні санкції, є важливим для розуміння ступеня відповідальності учасників процесу.

10. З огляду на сучасні потреби цивільного судочинства України та необхідність забезпечення балансу між швидкістю процесу та гарантіями прав осіб, пропонується власна інтегрована класифікація процесуальних строків, заснована на ступені їх імперативності та можливості поновлення судом.

11. У науці цивільного процесу поважними вважаються лише ті причини, які відповідають наступним критеріям: об'єктивність; неможливість усунення; причинний зв'язок; документальне підтвердження. Проте, проаналізувавши судову практику Верховного Суду, можемо виокремити й інші критерії поважності причин. Так, до них відносяться: об'єктивна непереборність; істотність перешкод; належне підтвердження; відсутність вини (сумлінність). Таким чином, у судовій практиці поважними визнаються лише ті причини, які є об'єктивними, не залежать від волі особи, створюють істотні перешкоди і належним чином доведені в суді;

12. На основі проведеного аналізу доктринальних підходів та узагальнень судової практики Верховного Суду, що використовують критерії об'єктивності, відсутності вини та причинно-наслідкового зв'язку, пропонується власне, універсальне визначення поважних причин пропуску процесуальних строків. Отже, пропонуємо вважати поважними причинами пропуску процесуальних строків сукупність обставин об'єктивного, виняткового характеру, які виникли незалежно від волі учасника справи, були непереборними на момент впливу строку і перебувають в прямому причинно-наслідковому зв'язку з неможливістю своєчасного вчинення ним процесуальної дії, за умови сумлінної та розумно обачної поведінки особи.

13. Аналіз актуальної судової практики Верховного Суду свідчить про те, що судовий орган відіграє вирішальну роль у забезпеченні єдності правозастосування та подоланні прогалин і неоднозначностей законодавства України щодо процесуальних строків.

14. Оскільки ЦПК України використовує оціночні поняття ("поважні причини", "розумний строк") і не містить чітких критеріїв їх застосування,

саме Верховний Суд формує обов'язкові для нижчих судів правові позиції, конкретизуючи ці поняття.

15. Крім того, судова практика послідовно виходить із принципу сумлінності учасників процесу. Поважними визнаються лише ті причини, які є об'єктивними, непереборними, не залежать від волі особи та мають прямий причинно-наслідковий зв'язок із пропуском строку.

16. Тягар доведення поважності причин покладається на заявника. Суд не приймає загальних посилок (наприклад, на воєнний стан чи відсутність коштів), а вимагає конкретних, документально підтверджених доказів неможливості вчинення дії.

17. Як свідчить проведений аналіз, практика ВС намагається знайти баланс між жорстким дотриманням строків (що забезпечує швидкість та визначеність правосуддя) та гарантіями права на судовий захист (через поновлення строків сумлінним учасникам).

18. Також, аналіз практики виявив такі основні проблеми, які вимагають вирішення на рівні законодавства або подальшої уніфікації.

По-перше, це проблема суб'єктивізму судів першої та апеляційної інстанцій. Незважаючи на наявність позицій ВС, на нижчих рівнях зберігається ризик неоднакового тлумачення однакових обставин. Те, що один суддя вважає "поважною причиною", інший може розцінити як недбалість. Це підриває принцип правової визначеності до моменту перегляду справи касаційною інстанцією.

По-друге, це невизначеність критеріїв "розумної обачності" в умовах кризи. Існує проблема з визначенням стандарту "розумно очікуваних" дій від особи в умовах воєнного стану. Суди вимагають використовувати електронні засоби (ЄДРСР, Електронний суд), але не завжди враховують реальні технічні перешкоди (відсутність світла, зв'язку, інтернету в регіонах).

По-третє, це відсутність спеціальних норм у ЦПК України щодо воєнного стану. Проблема полягає в тому, що суди змушені керуватися загальними нормами ЦПК та окремими законами, що створює правову

невизначеність. Потрібне системне закріплення правил перебігу строків в умовах особливих правових режимів безпосередньо в процесуальному кодексі.

19. Реалізація запропонованих у п. 3.2. пропозицій дозволить досягти необхідного балансу між імперативністю процесуальних строків (як елементу судової дисципліни) та гнучкістю правозастосування (як гарантії прав сумлінних учасників). Оптимізація інституту процесуальних строків у такий спосіб підвищить ефективність цивільного судочинства України та зміцнить довіру громадян до судової системи в цілому.

20. Вплив воєнного стану на процесуальні строки регулюється окремими законами, а не безпосередньо ЦПК України. Це створює правову невизначеність та вимагає постійного моніторингу додаткових нормативних актів. Отже, пропонуємо доповнити Главу 6 ЦПК України окремою статтею (наприклад, статтею 120-1), яка б імперативно визначала особливості перебігу, зупинення чи поновлення процесуальних строків в умовах дії воєнного або надзвичайного стану на території України;

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цивільний процес : навч. Пос. / за заг. ред. В. В. Комарова. Харків: Одисей, 2001. 704 с.
2. Ольховик Л. А. Поняття процесуальних строків у цивільному процесі України. *Порівняльно-аналітичне право*. N 1. 2016. С. 113-115.
3. Штефан М.Й. Цивільний процес : підручник / вид. 2-е, перероб. та доп.. Київ : Ін Юре, 2001. 696 с.
4. Васильєв С. В. Цивільний процес Х.: Одисей, 2008. 534 с.
5. Червоний Ю. С. Цивільний процес України. Київ: Істина. 2007. 260 с.
6. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 р. N 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : монографія / В.В. Комаров, В.І. Тертишніков, В.В. Баранкова та ін. ; за заг. ред. В.В. Комарова. Харків : Харків юридичний, 2008. 928 с.
8. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>
9. Зейкан Я. П. Судовий розгляд цивільних справ: проблеми та шляхи їх вирішення. К., 2015. 127 с.
10. Путівник по строках та термінах Цивільного процесуального кодексу України / О. М. Ткачук. Харків : Право, 2017. 62 с.
11. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: конвенція: Рада Європи; Конвенція, Міжнародний документ, Протокол від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
12. Андрійчук О. В. Процесуальні строки у цивільному процесі України : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. К., 2009. 19 с.

13. Подвірна О. В. Строки та терміни у цивільному праві: темпоральний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8. 2020. http://www.lsej.org.ua/8_2020/17.pdf.

14. Вознянська К. А., Кіріяк О. В. Строки у цивільному праві України: проблеми класифікації та правозастосування. N 2. 2025. *Порівняльно-аналітичне правознавство*. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/issue/view/19150>.

15. Маковій В.П. Правовий час у цивільному праві й цивільному процесі України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2016. Вип. 2(1). С. 75–78.

16. Оборотов І.Г. Темпоральні характеристики права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Одеса, 2009. 19 с.

17. Вахонєва Т.М. Строки (терміни) в цивільному праві. автореф. дис. канд. юрид. наук ... 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2013. 20 с.

18. Вахонєва Т. Поняття та юридична природа строків (термінів) за новим цивільним законодавством України. *Право України*. 2003. No 12. С. 40–44.

19. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: навч. посіб. / Ю.О. Заїка. 2-е вид. змін, і доп. К.: Правова єдність, 2008. 368 с.

20. Луць В.В. Строки і терміни у цивільному праві: монографія. Київ: ЮрінкомІнтер, 2013. 384 с.

21. Черногор Н. В. Строки та терміни у спадковому праві України: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Спеціальність: 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Одеса, 2011. 20 с.

22. Бойко В. В. Принцип розумності під час розгляду цивільних справ: окремі недоліки законодавчої дефініції. *Прикарпатський юридичний вісник*. Вип. 4 (45). 2022. С. 42-48.

23. Дяченко С. В. , Зборовська Н. О. Принцип розумних строків у цивільному судочинстві. *Проблеми цивільного та господарського права.* N 3. 2024. С.110-114.
24. Дяченко С.В., Сидорчук В.О. Верховенство права: науковий погляд, нормативне закріплення, судова практика. *Юридичний бюлетень.* Випуск 6. 2018. С. 71–77.
25. Демків Р. Я. Актуальні питання поновлення та продовження процесуальних строків у ЦПК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* N 1. 2018. С. 55-61.
26. Ясиннок М., Хомініч М. Процесуальні строки у правозастосовчій практиці судів загальної юрисдикції при вирішенні земельно-майнових спорів. *Юридичний вісник.* 2024. N 4. С. 146-152.
27. Перунова О. М. Своєчасність як елемент процесуальної форми цивільного судочинства. *Право і суспільство.* N 1. 2024. Т. 2. С. 54-60.
28. Музичко С. Поняття принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2022. Т.1 No 73, С. 92-97.
29. Цивільне право та процес: підготовка до іспиту. Частина друга : навч. посіб. / кол. Авт. Резворович К.Р., кер. Юнін О.С., Юніна М.П. та ін. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2020. 216 с.
30. Лічман Л. Г. Деякі пропозиції щодо вдосконалення цивільного процесуального законодавства України. Актуальні проблеми цивільного права та процесу: матер. Між нар. наук. конф., присвяченої пам'яті Ю.С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2011 р.) / Національний ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2011. 186 с.
31. Кохацька М.Л. Принципи цивільного судочинства, які забезпечують своєчасність судового захисту. *Підприємництво, господарство і право.* 2018. No 9, С. 14-18.

32. Ковальчук О.С. Дяченко С.В. Концентрація цивільного процесу як засіб забезпечення своєчасного розгляду справи. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Випуск 3 (28) Т. 1, С. 96-99.

33. Воробель У. Б. Поважність причин неявки позивача в судові засідання як кваліфікуюча ознака залишення позовної заяви без розгляду. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 57. С. 74-92.

34. Луспеник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. *Часопис цивільного і кримінального судочинства*. 2015. № 6. С. 150–171.

35. Цивільне процесуальне право України : підручник / В. М. Коссака, Р. Я. Лемик, Ю. Н. Навроцька, С. В. Сенник ; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків : Право, 2020. 752 с.

36. Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. Н. В. Василюк, Б. І. Гулька, О. О. Кота. Київ : ВД «Дакор», 2021. 1028 с.

37. Короєд С. О. Інститут залишення заяви без розгляду за новим Цивільним процесуальним кодексом України: форми реалізації та підстави застосування залежно від виду заяви. *Судова апеляція*. 2018. № 4 (53). С. 69–79.

38. Ухвала КЦС ВС від 18 квітня 2024 року. Справа № 280/5470/22. URL: https://tapir.it-tele.net/amp/ua/280_7716_23/.

39. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н. Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

40. Олійник А. Запобігання зловживанню цивільними процесуальними правами: питання теорії та практики. *Юридична Україна*. 2013. № 7. С. 83–91.

41. Ухвала КЦС ВС від 12.12.2019 року. Справа № 308/11104/17. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/kas_cil/.

42. Постанова КЦС ВС від 27 липня 2023 року. Справа № 367/3003/22. URL:

https://protocol.ua/amp/ru/postanova_ktss_vp_vid_27_07_2023_roku_u_spravi_36_7_3003_22/.

43. Ухвала КЦС ВС від 18 квітня 2024 року. Справа № 280/5470/22.

URL:

<https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=118464707&red=100003fb8845f732c912c0481af8df467be747&d=5>.

44. Саліванов М. В. Неявка позивача як підстава залишення позову без розгляду. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Право*. 2018. Вип. 26. С. 101–103.

45. Король О. Недопущення зловживання процесуальними правами та стимулювання сторін до добросовісної поведінки. *Університетські наукові записки*. 2020. Том 19. No 1 (73). С. 117–127.

46. Тимошенко О. А. Неприпустимість зловживання процесуальними правами в системі принципів цивільного судочинства України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. No 3 С. 70–75.

47. Рогач О. Я. Зловживання позивачем процесуальним правом при використанні правових механізмів, передбачених ст. 207 Цивільного процесуального кодексу України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. No 3-1. С. 148–150. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/09/3-1_2013.pdf.

48. Голоцевіч Д., Мосьондз А. Процесуальні строки і позовна давність у цивільному судочинстві: особливості в умовах воєнного стану. *Юридична газета*. 2024. N 8. (786). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/civilne-pravo/procesualni-stroki-i-pozovna-davnist-u-civilnih-pravovidnosinah-osoblivosti-v-umovah-voennogo-stanu-.html>.

49. Фурса С. Я. Цивільний процес України: Академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл./ за ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С. Я. ; КНТ. 2009. 848 с.

50. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.

51. Ухвала ВС від 17.03.2025 року. Справа № 990/123/23. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=125967565&red=1000037ac3e8f21a00cd7830b8b054478cd837&d=5>.
52. Ухвала КЦС ВС від 21 липня 2022 року. Справа № 127/2897/13-ц. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/105372019>.
53. Цивільний процес : навч. посіб. / В. А. Кройтор, Я. М. Садикова ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Суми, 2020. 372 с.
54. Цивільний процес : навч. посіб. / О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора ; МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с.
55. Діденко Л. Суб'єкти як елемент цивільних процесуальних правовідносин. *Юридичний вісник*. N 1. 2023. С. 55-61.
56. Кройтор В. А. Суд як суб'єкт судової правотворчості у цивільному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. N 2. С. 375-379.
57. Тертишніков В. І. Цивільний процес України : наук.-практ. посіб. Вид. 5-те, доп. і перероб. Харків : Юрайт, 2013. 424 с.
58. Курс цивільного процесу: підручник. В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
59. Бірюков І.А., Заїка Ю.О. Цивільне право України. Загальна частина. Навчальний посібник / К.: КНТ, 2006. 480 с.
60. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
61. Василів С. Суд – обов'язковий суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин: питання цивільної юрисдикції. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Юридичні науки"*. Т. 7. N 1. 2020. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/sud-obov-yazkoviy-sub-ekt-tsivilnih-protsestualnih-pravovidnosin-pitannya-tsivilnoyi-yurisdiktsiyi>.

62. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 8 грудня 2022 року. Справа № 990/102/22. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107805207&red=100003d3381b66851d0e142c2575b75b0a7ba8&d=5>.

63. Постанова ВС у складі КЦС від 26 березня 2024 року. Справа № 320/783/23. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117922818&red=1000036d43186b9044179e78dfa65f7f5ecc9d&d=5>.

64. Постанова ВС у складі КЦС від 11 серпня 2022 року. Справа № 199/8478/21. URL: <https://iplex.com.ua/doc.php?regnum=105910539&red=1000036b0f11a680a3a2b4b1267bcf2e227ce6&d=5>.

65. Теоретичні проблеми цивільного процесуального права: підруч / За заг. Ред. М. Ясинка. К. Алерта, 2016. 883 с.